

Міністерство внутрішніх справ України
ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ВНУТРІШНІХ СПРАВ
ФАКУЛЬТЕТ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ДЛЯ ПІДРОЗДІЛІВ
КРИМІНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДИСЦИПЛІН

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, доцента
Кристини РЕЗВОРОВИЧ

Дніпро
2024

УДК 341.9
М 58

*Рекомендовано до друку Науково-методичною
радою Дніпровського державного
університету внутрішніх справ
(протокол № 3 від 20.11.2024.)*

РЕЦЕНЗЕНТИ:

доктор політичних наук, кандидат юридичних наук, професор
Ігор Алексєєнко – завідувач кафедри цивільного, трудового
та господарського права юридичного факультету;
Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара;
кандидат юридичних наук, доцент **Володимир Киян** – завідувач
кафедри цивільно-правових дисциплін навчально-наукового інституту
права та інноваційної освіти Дніпровського державного
університету внутрішніх справ.

М 58 Міжнародне приватне право : навч. посібник / кол. авт. :
д.ю.н., доц. К. Р. Резворович; к.ю.н., доц. М. П. Юніна; к.ю.н.
М. М. Фролов та ін. ; за заг. ред. д.ю.н., доц. К. Р. Резворович.
Дніпро : Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2024. 92 с.

ISBN 978-617-560-054-2

Навчальний посібник підготовлено відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Міжнародне приватне право» Дніпровського державного університету внутрішніх справ. Висвітлено основні положення та інститути міжнародного приватного права, зокрема щодо колізійних норм, визнання та виконання іноземних судових рішень, а також питання, пов'язані з міжнародними договорами та спорами. Посібник містить усі необхідні теми для успішної підготовки до ЄДКІ, екзаменів, заліків та практичних занять із навчальної дисципліни «Міжнародне приватне право».

Розрахований на здобувачів вищої освіти, викладачів та практикуючих правників.

КОЛЕКТИВ АВТОРІВ:

д.ю.н., доц. **К. Р. Резворович**; к.ю.н., доц. **М. П. Юніна**; к.ю.н. **М. М. Фролов**;
О. О. Нагорна; **М. В. Логінова**.

ISBN 978-617-560-054-2

© Автори, 2024
© ДДУВС, 2024

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
ТЕМА 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА. КОЛІЗІЙНІ НОРМИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ. ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ПРАВА.	
10	10
1.1. Методичні рекомендації.....	10
1.2. Глосарій до теми.	21
1.3. Тестові завдання до теми	23
ТЕМА 2. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА.....	
26	26
2.1. Методичні рекомендації.....	26
2.2. Глосарій до теми.	41
2.3. Тестові завдання до теми	42
ТЕМА 3. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.....	
46	46
3.1. Методичні рекомендації.....	46
3.2. Глосарій до теми	67
3.3.Тестові завдання до теми	57
ТЕМА 4. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	
60	60
4.1. Методичні рекомендації.....	60
4.2. Глосарій до теми	60
4.3.Тестові завдання до теми	70
ТЕМА 5. ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ	
74	74
5.1. Методичні рекомендації.....	74
5.2. Глосарій до теми	74
5.3. Тестові завдання до теми	82
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА	85

ПЕРЕДМОВА

Право відіграє ключову роль у регулюванні суспільних відносин та забезпеченні стабільності в різних сферах життя. Швидкий розвиток технологій, глобалізація, а також нові виклики у сфері міжнародних відносин ставлять перед правниками завдання постійно вдосконалювати правові механізми, щоб відповідати новим реаліям. Однією з найбільш динамічних галузей права є міжнародне приватне право, що регулює відносини між приватними особами з різних країн. Сучасна правова дійсність у цілому вимагає постійного вдосконалення та адаптації всіх галузей права, і конкретно міжнародне приватне право не є винятком. Із розвитком глобалізації та інтеграції світової економіки з'являється потреба в удосконаленні норм, що регулюють приватні відносини між суб'єктами з різних країн. Це зумовлене зростанням міжнародної торгівлі, міграції, а також необхідністю вирішення правових спорів у міжнародному контексті. Основними трендами сучасної практики міжнародного приватного права є питання забезпечення єдності правових норм, адаптація до нових технологій та зміни у соціально-економічній сфері. Зокрема, активізується процес гармонізації законодавства країн, що беруть участь у міжнародних договорах і угодах. Крім того, зростає увага до механізмів альтернативного вирішення спорів, що є важливими для забезпечення доступу до правосуддя та зменшення навантаження на суди. Зміни в міжнародному приватному праві відбуваються під впливом практики міжнародних судів та арбітражів, що вимагає від правників адаптації до нових умов. Відзначається важливість врахування міжнародних стандартів і рекомендацій у національному законодавстві. Це підкреслює необхідність розробки та оновлення навчальних матеріалів у вищих навчальних закладах, що готують фахівців у галузі міжнародного приватного права.

Актуальність представленого видання також зумовлена воєнним станом в Україні, особливо такими аспектами, як: 1) масове переміщення населення та міграційні питання (це створює потребу в знаннях про правовий статус українських громадян за кордоном, їхні права та обов'язки в іноземних юрисдикціях, можливості отримання

притулку, соціального захисту, працевлаштування, доступу до медичних послуг та освіти для регулювання питань, пов'язаних із визнанням правочинів, прав на перебування, працевлаштування тощо); 2) врегулювання приватноправових відносин, ускладнених міжнародним елементом (воєнний стан ускладнив правовий статус численних відносин із міжнародним елементом, наприклад, спадкування, опіки над дітьми та виконання рішень іноземних судів в Україні і навпаки); 3) міжнародні економічні та торговельні зв'язки (обмеження змусили українські підприємства шукати нові ринки для експорту та імпорту, а також укладати угоди з іноземними партнерами); 4) захист прав людини та застосування міжнародного права (існує необхідність захисту особистих немайнових і майнових прав людини і громадянина задля забезпечення належної правової підтримки щодо звернень до міжнародних судових органів, таких як Європейський суд з прав людини); 5) особливості правового регулювання міжнародного сімейного права (велика кількість українських громадян, які виїхали за кордон, стикаються з питаннями, що потребують врегулювання таких правовідносин, як процес укладення шлюбу, процедура розірвання шлюбу, визначення місця проживання дитини, встановлення опіки, а також аліментні зобов'язання у різних країнах); 6) удосконалення законодавчої бази та інтеграція України в міжнародні правові структури (в умовах воєнного стану Україна інтенсифікує процеси інтеграції в Європейський Союз та інші міжнародні організації, це потребує гармонізації національного законодавства з міжнародними стандартами, що вимагає від юристів, державних службовців і науковців глибоких знань із міжнародного приватного права); 7) правове регулювання надання гуманітарної допомоги (ніхто не залишається байдужим до загостреної ситуації в Україні, тому актуальними є питання передачі, отримання, використання, розподілу гуманітарної допомоги, звітності про отримані кошти або майно, а також уникнення додаткових податкових проблем та забезпечення правового захисту інтересів донорів) тощо.

Міжнародне приватне право можна визначити як комплексну систему норм, що об'єднує внутрішньодержавні законодавчі акти, міжнародні угоди та звичаї, спрямовані на регулювання цивільно-правових, трудових та інших приватних відносин, що містять іноземний елемент. Цей іноземний елемент може виникати з огляду на різні обставини: від участі іноземних суб'єктів у правовідносинах – до

міжнародного характеру угод або питань, що виникають під час реалізації прав. Сучасні виклики, пов'язані з глобалізацією та технологічним прогресом, істотно впливають на розвиток міжнародного приватного права, адже нові форми комунікації та бізнесу, такі як електронна торгівля, вимагають адаптації традиційних принципів. Також міжнародне приватне право відіграє ключову роль у визначенні правового статусу суб'єктів відносин із іноземним елементом, і його вивчення є критично важливим для правників, які прагнуть ефективно вирішувати складні правові питання у контексті глобалізації. Питання правового статусу фізичних і юридичних осіб є важливим, оскільки воно визначає можливість захисту прав і свобод суб'єктів. У довгостроковій перспективі вивчення міжнародного приватного права відкриває можливість глибше зрозуміти складність міжнародних правовідносин, і це знання стане в нагоді не тільки в теоретичному аспекті, а й у практичній діяльності, де можна успішно застосовувати отримані знання для аналізу конкретних правових ситуацій, вирішення конфліктів, що виникають між різними правовими системами. У процесі навчання здобувачі вищої освіти отримують знання про критерії визначення правового статусу, як-от громадянство, місце проживання або центр життєвих інтересів, що є важливими для розуміння взаємодії різних правових систем. Метою вивчення міжнародного приватного права є не лише ознайомлення з основними поняттями, але й глибоке розуміння його принципів та інститутів, що покладені в основу цієї важливої галузі права.

Поміж основних питань, що потребують уваги, – джерела міжнародного приватного права, а саме внутрішні нормативно-правові акти та міжнародні договори, укладені між державами. Важливу роль у цій системі відіграють звичаї, що формуються на основі практики, прийнятої у міжнародних відносинах. У процесі навчання здобувачі вищої освіти повинні оволодіти цими джерелами, що стане основою для подальшого розуміння більш складних аспектів міжнародного приватного права.

Невід'ємною частиною міжнародного приватного права є колізійні норми, адже вони допомагають визначити, яке право має застосовуватися у випадку виникнення конфлікту між різними правовими системами. Це знання дозволяє адекватно оцінювати правову природу конкретних правовідносин та обирати найбільш відповідний підхід до їх регулювання. Окрім того, важливими є

особливості окремих інститутів міжнародного приватного права, таких як договори, спадкування та сімейні відносини. Ознайомлення з цими інститутами дозволить здобувачам вищої освіти аналізувати конкретні правові ситуації, що містять міжнародний елемент.

Застосування іноземного права є складним процесом, що вимагає глибокого розуміння як міжнародного приватного права, так і внутрішнього законодавства різних країн. Вивчення сучасних тенденцій міжнародного приватного права є надзвичайно важливим для майбутніх правників, оскільки це дозволяє їм глибше розуміти особливості правового регулювання міжнародних відносин та бути готовими до викликів глобалізованого світу. Оволодіння знаннями у цій галузі допомагає не лише вирішувати правові конфлікти, але й ефективно діяти в умовах стрімких технологічних та економічних змін. Здобувачі, які опановують міжнародне приватне право, набувають навичок аналізу нормативних актів різних країн, що є невід'ємною складовою для професійного зростання у сучасному конкурентному середовищі. Важливість інтеграції новітніх підходів до альтернативного вирішення спорів та адаптації до міжнародних стандартів в освітніх програмах також підкреслює роль сучасної юридичної освіти у підготовці кваліфікованих спеціалістів, здатних працювати у різних юрисдикціях і правових системах. У процесі навчання здобувачі мають змогу не лише засвоїти теоретичні знання, а й отримати практичний досвід в окресленій сфері. Дізнатися про методи, що використовуються для встановлення змісту іноземного права, а також про труднощі, пов'язані з його застосуванням, і шляхи їх подолання. Важливо також усвідомити, що правові системи різних країн можуть суттєво відрізнятися, тому критично важливо мати навички адаптації до цих різноманітних умов.

Зважаючи на динамічний розвиток міжнародного приватного права, особливо в контексті глобалізації, здобувачам вищої освіти необхідно бути готовими до постійного оновлення знань і навичок. Сучасні виклики, зокрема правові аспекти міжнародної торгівлі, захист прав людини, питання екології, зумовлюють потребу в нових підходах до вивчення та практичного застосування міжнародного приватного права. Поглиблене вивчення цієї галузі дозволить формувати не лише теоретичні знання, а й практичні навички, що стануть основою для успішної кар'єри у правознавстві та міжнародних відносинах.

Метою видання цього навчального посібника є не лише виклад основних положень міжнародного приватного права, а й сприяння

формуванню у здобувачів вищої освіти критичного мислення, розвитку правової позиції та підвищення рівня професійної підготовки. Тут можна ознайомитися з основоположними інститутами міжнародного приватного права, включно з колізійними нормами, питаннями визнання та виконання іноземних судових рішень, а також пов'язаними з міжнародними договорами та спорами. Важливість міжнародного приватного права як галузі права стає дедалі актуальнішою у світлі глобалізаційних викликів, особливо коли правове регулювання часто виходять за межі національних кордонів. Це вимагає від майбутніх правників глибокого розуміння міжнародних норм та механізмів їх застосування. Посібник розкриває питання, що можуть бути використані в практиці вирішення правових спорів між суб'єктами з різних країн, підкреслюючи значення взаємодії між національними системами права.

Сподіваємося, що підготовлений посібник стане корисним інструментом для здобувачів вищої освіти, викладачів, а також практикуючих правників, які прагнуть глибше зрозуміти тонкощі міжнародного приватного права. Він підготовлений відповідно до робочої програми навчальної дисципліни «Міжнародне приватне право» та містить усі необхідні теми для успішної підготовки до ЄДКІ, екзаменів, заліків та практичних занять.

Тема 1
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ МІЖНАРОДНОГО
ПРИВАТНОГО ПРАВА.
КОЛІЗІЙНІ НОРМИ В МІЖНАРОДНОМУ
ПРИВАТНОМУ ПРАВІ.
ЗАСТОСУВАННЯ ІНОЗЕМНОГО ПРАВА

1.1. Методичні рекомендації

При вивченні теми здобувачам вищої освіти слід згадати, що міжнародне приватне право є окремою правовою галуззю, норми якої регулюють відносини, що знаходяться поза сферою юрисдикції лише однієї держави. Підставою для виникнення вказаної галузі права стало існування різних правових систем, кожна з яких містить свої норми для регулювання однакових суспільних відносин. Якщо такі відносини «виходять» за межі однієї держави, тобто в них з'являється так званий іноземний елемент, виникає необхідність у врегулюванні їх не лише нормами національного права, а й за допомогою спеціальних норм, що призначені для регулювання такого роду відносин. Тобто, як вказує І. Дахно, для правильного застосування норм міжнародного приватного права необхідно «знати своє законодавство, знати чуже законодавство та знати, як своє законодавство ув'язати з чужим»¹. При цьому здобувачам вищої освіти слід звернути особливу увагу на те, що міжнародне приватне право, на відміну від міжнародного публічного права, регулює відносини саме приватного характеру, тобто ті, що виникають між окремими суб'єктами.

Таким чином, **міжнародне приватне право як галузь права – це системна сукупність національних та міжнаціональних норм, що регулюють цивільні, сімейні, трудові та процесуальні відносини, ускладнені іноземним елементом.**

Предметом регулювання міжнародного приватного права є приватноправові відносини, ускладнені іноземним елементом.

У п. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» іноземний елемент визначається як ознака, яка характеризує приватноправові відносини, що регулюються цим законом, та

¹ Дахно І. І. Міжнародне приватне право : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 316 с.

виявляється в одній або декількох формах.

Такими формами можуть бути:

1. Суб'єкти правовідносин, при цьому хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою (наприклад, договір купівлі-продажу, укладений між українською та бельгійською фірмами; укладення шлюбу між громадянкою України та громадянином Польщі);

2. Об'єкти правовідносин (наприклад, нерухоме майно), з приводу яких виникають відповідні відносини, знаходяться на території іншої держави;

3. Юридичні факти, що створюють, змінюють або припиняють правовідносини, мають чи мали місце на території іноземної держави (наприклад, громадянин України помер за кордоном, українська фірма уклала договір підряду з турецькою фірмою на території Турції).

Саме наявність іноземного елемента виводить правові відносини зі сфери дії національних базових галузей права (цивільного, сімейного, трудового, цивільного процесуального) і включає їх у предмет міжнародного приватного права.

Також слід звернути увагу на особливості методів правового регулювання, характерних для міжнародного приватного права. Так, окрім цивільно-правового методу, для регулювання правовідносин у міжнародному приватному праві застосовують ще два юридико-технічні методи: **колізійний і матеріально-правовий**.

Колізійний метод використовується для вирішення конфліктів законодавств у випадках, коли міжнародні правовідносини охоплюють більш ніж одну юрисдикцію. Це означає, що у різних країнах можуть застосовуватися різні закони до однієї і тієї самої ситуації.

Колізійний метод є необхідним для регулювання цивільно-правових відносин, де відсутня узгоджена регламентація, а також для вибору між різними правовими нормами. Його основною ознакою є те, що саме за допомогою застосування цього методу дається відповідь на запитання, право якої країни буде застосоване для регулювання правовідносин з іноземним елементом. Однак при цьому по суті вказані відносини врегульовані не будуть.

Проявом колізійного методу у міжнародному приватному праві є застосування колізійних норм для вирішення колізій. Суть колізійної норми полягає у зверненні до відповідного законодавства, а також у визначенні умов і меж його застосування до конкретних правовідносин.

Колізійний спосіб регулювання у міжнародному приватному праві

є основним. Однак, як було вказано вище, колізійна норма, що посиляється на законодавство конкретної держави, не може самостійно регулювати правовідносини з іноземним елементом. Її значення виявляється лише в контексті застосування матеріально-правової норми, яка фактично регулює відносини у сфері міжнародного приватного права. Тобто існування колізійного методу не має сенсу без матеріально-правового.

У свою чергу, **матеріально-правовий метод** регулює саме сутність правовідносин, визначаючи права та обов'язки сторін у міжнародних приватних спорах. **До матеріально-правових норм у міжнародному приватному праві відносять:** уніфіковані норми міжнародних договорів (так, до міжнародних договорів, що безпосередньо, не надаючи можливості обирати право, регулюють приватні відносини, належать, зокрема, Віденська конвенція про договори міжнародної купівлі-продажу товарів 1980 року, Конвенція ООН про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів 1974 року, Принципи міжнародних комерційних договорів 1994 р. (Принципи УНІДРУА) тощо), норми національного законодавства, що регулюють відносини з участю іноземного елементу, міжнародні й торговельні звичаї, судову практику (в державах, де вона визнається формою права).

При цьому варто звернути увагу на те, що при регулюванні правовідносин, ускладнених іноземним елементом, норми національного матеріального права мають пряму дію. Наприклад, ст. 56 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює, що «форма і порядок укладення шлюбу в Україні між громадянином України та іноземцем або особою без громадянства, а також між іноземцями або особами без громадянства визначаються правом України»². Слід підкреслити, що за наявності колізійної та матеріальної норми, що регулюють одні й ті самі правовідносини з іноземним елементом, перевага надається нормі матеріального права.

До переваг матеріально-правового методу перед колізійним відносять те, що такий метод забезпечує більшу визначеність для учасників правовідносин, оскільки, як правило, відповідні норми можуть бути відомі їм заздалегідь, а також те, що уніфіковані матеріально-правові норми дозволяють уникнути односторонності у правовому регулюванні. У свою чергу, колізійний метод дозволяє усунути прогалини, що можуть виникнути при використанні лише

² Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

матеріально-правових норм. Комбінація цих методів дозволяє враховувати конкретні специфічні обставини виникнення та реалізації прав і обов'язків учасників відносин.

Обидва методи взаємопов'язані: наприклад, колізійний допомагає з'ясувати, яке саме матеріально-правове право застосовується до конкретної ситуації. Наприклад, колізійні норми можуть вказувати на те, що у випадку укладення міжнародного контракту застосовується право країни, де знаходиться основний бізнес продавця, і лише після цього матеріально-правові норми цієї країни визначатимуть, які конкретні зобов'язання виникають.

Ці методи є фундаментальними для розуміння і вирішення міжнародних правових спорів, забезпечуючи правову визначеність у глобальному контексті.

Також здобувачі вищої освіти повинні знати визначення міжнародного приватного права як науки та навчальної дисципліни. Так, **міжнародне приватне право як наука** вивчає правові норми та принципи, що регулюють приватні відносини між особами з різних країн. Це міждисциплінарна галузь, що поєднує право, міжнародні відносини та економіку. Як **навчальна дисципліна**, міжнародне приватне право забезпечує здобувачів вищої освіти знаннями про механізми вирішення конфліктів, застосування іноземного права та процедури міжнародного судочинства, що є важливими для ефективної правової практики в глобальному контексті.

Також здобувачі вищої освіти при вивченні теоретичного курсу та підготовці до семінарських і практичних занять особливу увагу повинні звернути на джерела права і нормативні матеріали, що регулюють приватні правовідносини, котрі входять до предмета регулювання міжнародного приватного права. При цьому здобувачі вищої освіти повинні розрізняти форми та джерела права. На думку В. Гайворонського та В. Жушмана, «під формою права розуміють способи зовнішнього вираження і закріплення правових норм. А джерела права – це фактори, що зумовлюють виникнення і розвиток юридичних ідей, поглядів, теорій щодо утворення, змісту і функціонування права (передусім система соціально-економічних умов, в яких ці форми права створюються). Найпоширенішими формами права в більшості правових систем є нормативно-правові акти, правові звичаї, правові прецеденти, нормативні правові договори»³.

Формами міжнародного приватного права виступають:

³ Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 368 с. С. 21.

міжнародні договори (зокрема ті, що ратифіковані Україною), національне законодавство (зокрема Конституція, закони та підзаконні нормативні акти), судова практика (в країнах, де вона визнається формою права), звичаї (наприклад, правила ІНКОТЕРМС), доктрина права (так, у правових системах країн загального права існує можливість обґрунтовувати свою позицію в суді, посилаючись не лише на норми законодавства, а й на думки визнаних юристів, чії наукові праці отримали загальне визнання в правовій сфері).

Зважаючи на те, що колізійний метод є основним для врегулювання приватно-правових відносин із іноземним елементом, здобувачам вищої освіти слід розпочати вивчення основних положень міжнародного приватного права з дослідження таких понять, як «колізія», «колізійні норми», «основні формули прикріплення», «міжнародна юрисдикція, «вибір права», що допоможе закласти фундамент для вивчення подальших тем навчальної дисципліни.

Так, **колізія** являє собою розбіжність або протиріччя між законами чи судовими рішеннями різних держав, що породжує відмінності в правовому регулюванні приватноправових відносин. Колізія виникає тоді, коли такі відносини підпадають під регулювання двох або більше національних правових систем.

Іншими словами, *правова колізія зумовлена двома причинами: наявністю іноземного елемента в приватноправових відносинах і різним змістом права різних держав, з якими ці відносини пов'язані.*

Саме тому перед судом виникає проблема вибору права, що буде застосовуватися для вирішення колізії. Вказана проблема вирішується за допомогою колізійної норми, що лише визначає певний правопорядок, до якого необхідно звернутись, але при цьому не відсилає до конкретної правової норми в іноземному або національному праві. Для пошуку ж конкретної правової норми, що безпосередньо буде застосована для врегулювання конкретних правовідносин, використовуватимуться матеріально-правовий метод та матеріально-правові норми.

Відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» **колізійна норма** визначається як «правова норма, що визначає право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин з іноземним елементом»⁴.

Колізійні норми, як і будь-які інші правові норми, мають певну структуру, що відповідає функціоналу, притаманному колізійному

⁴ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

праву, метою застосування якого є забезпечення вибору права, що зможе врегулювати правовідносини, ускладнені іноземним елементом. Колізійна норма складається зі двох елементів – обсягу та прив'язки. **Обсяг** – це вказівка, що міститься в нормі, на групу правовідносин із іноземним елементом, до яких ця норма застосовується. **Прив'язка** – це вказівка на право, яке підлягає застосуванню до конкретних правовідносин. Така структура колізійної норми відповідає структурі правових норм загалом: гіпотезі й диспозиції.

Наприклад, ст. 38 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює, що право власності та інші речові права на нерухоме та рухоме майно (*обсяг*) визначаються правом держави, у якій це майно знаходиться, якщо інше не передбачено законом (*прив'язка*).

Класифікуючи колізійні норми за різними критеріями (односторонні та двосторонні, імперативні та диспозитивні, прості та складні, генеральні та субсидіарні), здобувачі вищої освіти повинні особливу увагу звернути на характеристику двосторонніх колізійних норм, прив'язки яких мають назву «формули прикріплення». У формулах прикріплення міститься загальний принцип вибору права для врегулювання конкретних правовідносин, ускладнених іноземним елементом. Тобто формули прикріплення є результатом узагальнення найпоширеніших двосторонніх колізійних прив'язок.

До основних формул прикріплення відносять: особистий закон фізичної особи, закон «національності» юридичної особи, закон місця знаходження речі, закон країни продавця, закон місця вчинення акта, закон місця укладення шлюбу, закон місця заподіяння шкоди, закон місця роботи, закон прапора, закон суду, який вирішує спір, закон, обраний особою, яка вчинила правочин, закон найбільш тісного зв'язку.

Здобувачі вищої освіти повинні надати правову характеристику кожній із перерахованих вище формул прикріплення та визначити, до регулювання яких саме правовідносин із іноземним елементом ці формули можуть бути застосовані.

При характеристиці колізійних норм та вирішенні колізійної проблеми здобувачі вищої освіти повинні пам'ятати, що перш ніж застосовувати колізійну норму з метою вирішення питання про вибір права для врегулювання правовідносин із іноземним елементом, необхідно її (норму) **розтлумачити**, тобто здійснити її кваліфікацію. **Тлумачення колізійної норми передбачає кваліфікацію юридичних понять, що використовуються в самому формулюванні колізійної норми.** При цьому відбувається кваліфікація понять, що містяться як в обсязі колізійної норми, та і в її прив'язці.

При здійсненні цього процесу виникає певна проблема, що має назву **конфлікту кваліфікацій**. Причиною такого «конфлікту» є відмінності у змісті та визначенні одних і тих самих понять у різних правових системах. Тобто юридичні поняття, з яких складаються обсяг і прив'язка колізійних норм різних держав, можуть за формою збігатися, але мати різний зміст⁵.

Дослідження конфлікту кваліфікацій стає неповним без вивчення можливих варіантів його вирішення, як-от: кваліфікація за законом суду (поняття, що містяться у колізійній нормі, кваліфікуються судом за законодавством правової системи місцезнаходження суду); кваліфікація за іноземним законом (поняття, що містяться у колізійній нормі, кваліфікуються судом за законодавством правової системи іноземної держави); кваліфікація за принципом «автономної кваліфікації» (поняття, що містяться у колізійній нормі, кваліфікуються судом за законодавством автономно, тобто незалежно від матеріального права будь-якої країни).

У міжнародному приватному праві України, зокрема, у ст. 7 Закону України «Про міжнародне приватне право», як основний закріплений перший спосіб вирішення конфлікту кваліфікацій. Другий спосіб, тобто кваліфікація за іноземним законом, також застосовується, адже у ч. 2 ст. 7 Закону зазначається, що «якщо норми і поняття, що потребують правової кваліфікації, невідомі праву України або відомі під іншою назвою або з іншим змістом і не можуть бути визначені шляхом тлумачення правом України, то при їх правовій кваліфікації також враховується право іноземної держави»⁶.

Однак, незважаючи на вказану у законодавстві можливість застосування норм іноземного права, таке застосування певною мірою обмежується.

У міжнародному приватному праві існують декілька механізмів, дія яких спрямована на обмеження застосування (або взагалі на виключення можливості застосування) норм іноземного права, *обраного за допомогою колізійної норми. До таких механізмів належать: застереження про публічний порядок; зворотне відсилання або відсилання до права третьої країни; застереження, що забороняє обхід закону, застереження про взаємність.*

При підготовці до семінарських та практичних занять із цієї теми

⁵ Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 368 с. С. 50.

⁶ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

здобувачі вищої освіти мають охарактеризувати кожен із зазначених механізмів.

Так, **застереження про публічний порядок** – це заборона застосування норм іноземного права, які несумісні з правопорядком (публічним порядком) України. Згідно зі ст. 12 Закону України «Про міжнародне приватне право» «норма права іноземної держави не застосовується у випадках, якщо її застосування призводить до наслідків, явно несумісних з основним правопорядком (публічним порядком) України. У таких випадках застосовується право, яке має найбільш тісний зв'язок з правовідносинами, а якщо таке право визначити або застосувати неможливо, застосовується право України. Відмова в застосуванні права іноземної держави не може ґрунтуватися лише на відмінності правової, політичної або економічної системи відповідної іноземної держави від правової, політичної або економічної системи України»⁷.

Обхід закону полягає в діях учасників відносин, коли вони навмисно створюють зв'язок із іноземним правом, щоб уникнути застосування обов'язкового закону, що стосується їх правовідносин, зазвичай закону своєї країни. Наслідки обходу закону зазначені у ст. 10 Закону України «Про міжнародне приватне право», де вказано, що дії учасників приватноправових відносин, спрямованих на підпорядкування їх іншому праву в обхід положень закону, є нікчемними.

Сутність правового інституту **зворотного відсилання та відсилання до закону третьої держави** полягає в тому, що колізійна норма однієї держави направляє до закону іншої держави. При цьому закон другої держави, не вирішуючи питання по суті, також, у свою чергу, відсилає до закону першої держави. Якщо до розгляду справи підключається правова система третьої держави, це означає, що йдеться про відсилання до закону цієї третьої держави.

Виникнення характеризованого правового інституту є наслідком наявності у колізійних нормах різних держав різних прив'язок. У Законі України «Про міжнародне приватне право» законодавець неоднозначно відображає своє ставлення щодо визнання інституту зворотного відсилання. Як вказує А. Бровдій, з одного боку, «передбачається прийняття протилежного посилення під час визначення особистого та сімейного стану фізичної особи, а з іншого пропонується розглядати будь-яке відсилання до іноземного права як до матеріального, а не до

⁷ Там само.

колізійного права відповідної країни»⁸. Вказане закріплене у ст. 9 Закону України «Про міжнародне приватне право», де зазначається, що «будь-яке відсилання до права іноземної держави має розглядатися як відсилання до норм матеріального права, яке регулює відповідні правовідносини, виключаючи застосування його колізійних норм, якщо інше не встановлено законом. У випадках, що стосуються особистого та сімейного статусу фізичної особи, зворотнє відсилання до права України приймається»⁹.

Однак визначення права, котре має бути застосоване до регулювання правовідносин, ускладнених іноземним елементом, що здійснюється за допомогою колізійних норм, для врегулювання вказаних відносин по суті недостатньо. Наступним етапом має стати застосування іноземного права, що являє собою досить складний процес, зважаючи на те, що суд або інший правозастосовчий орган може не знати (та й не зобов'язаний знати) змісту норм іноземного права, до якого відсилає національна колізійна норма. Як вказують В. Гайворонський та В. Жушман, «безпосереднє застосування іноземного права – це правозастосовчий процес, який здійснюється судом та іншими правозастосовчими органами (нотаріусами, органами державної виконавчої влади тощо) на підставі та в межах національного права згідно із загальновизнаними принципами міжнародного права, такими як суверенна рівність держав, самовизначення, невтручання у внутрішні справи»¹⁰.

Юридичною підставою застосування іноземного права на території певної держави є колізійна норма. Наступним етапом має стати визначення змісту іноземних норм та їхньої відповідності фактичним обставинам, у яких вони повинні використовуватися, після цього відбувається безпосередньо застосування іноземних норм для врегулювання правовідносин.

Правила визначення змісту норм іноземного права закріплені у ст. 8 Закону України «Про міжнародне приватне право»: «при застосуванні права іноземної держави суд чи інший орган встановлює зміст його норм згідно з їх офіційним тлумаченням, практикою

⁸ Бровдій А. М., **Килимник І. І.** Законодавче забезпечення приватноправових відносин. Частина 1. Міжнародне приватне право : конспект лекцій для студентів усіх форм навчання всіх спеціальностей та напрямів підготовки. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 102 с. **С. 21.**

⁹ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

¹⁰ Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 368 с. С. 56.

застосування і доктриною у відповідній іноземній державі»¹¹. Також суд чи інший орган може звернутися в установленому законом порядку до Міністерства юстиції України чи інших компетентних органів та установ в Україні чи за кордоном або залучити експертів, що можна назвати одним із основних способів отримання інформації про зміст іноземного права. Як правило, порядок надання інформації про зміст норм іноземного права міститься у міжнародних договорах, зокрема у двосторонніх договорах про правову допомогу.

Таким чином, при підготовці до семінарських та практичних занять здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на вивчення ключових понять та положень теми, як-от: міжнародне приватне право, предмет та методи міжнародного приватного права, система міжнародного приватного права, міжнародно-правові та уніфіковані норми міжнародного приватного права, колізійні норми, структура колізійної норми, основні формули прикріплення, основні способи вирішення питань кваліфікації обставин справи (спору) в міжнародному приватному праві та їх характеристика, обхід закону в міжнародному приватному праві, кваліфікація колізійної норми, зворотне відсилання та відсилання до права третьої країни, застереження про публічний порядок.

1.2. Глосарій до теми

1. АВТОНОМІЯ ВОЛІ – принцип, згідно з яким учасники правовідносин із іноземним елементом можуть здійснити вибір права, що підлягає застосуванню до відповідних правовідносин.

2. ВИБІР ПРАВА – право учасників правовідносин визначити, право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин із іноземним елементом.

3. ВІДСИЛАННЯ ДО ПРАВА ТРЕТЬОЇ ДЕРЖАВИ – відсилання колізійної норми права іноземної держави, визначеної відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право», до права третьої держави.

4. ЗВОРОТНЕ ВІДСИЛАННЯ – повторне відсилання колізійної норми права іноземної держави до правопорядку держави, колізійна норма якої відіслала до даного іноземного правопорядку.

5. ІНОЗЕМНИЙ ЕЛЕМЕНТ – ознака, що характеризує

¹¹ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

приватноправові відносини, що регулюються Законом України «Про міжнародне приватне право», та виявляється в одній або кількох із таких форм: хоча б один учасник правовідносин є громадянином України, який проживає за межами України, іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою; об'єкт правовідносин знаходиться на території іноземної держави; юридичний факт, що створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави.

6. КОЛІЗІЙНА НОРМА – норма, що визначає, право якої держави підлягає застосуванню до правовідносин із іноземним елементом.

7. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО – це система юридичних норм, які регулюють цивільно-правові, сімейні, трудові та цивільні процесуальні відносини з іноземним або міжнародним елементом.

8. ОБСЯГ – вказівка, що міститься в колізійній нормі, на групу правовідносин із іноземним елементом, до яких ця норма застосовується.

9. ОБХІД ЗАКОНУ – застосування до правовідносин із іноземним елементом права іншого, ніж право, передбачене відповідним законодавством.

10. ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ – визначення права, що підлягає застосуванню до правовідносин із іноземним елементом.

11. ПРИВ'ЯЗКА – це вказівка на право, що підлягає застосуванню до колізійних правовідносин.

12. РЕТОРСІЯ – правомірні обмежувальні заходи у відповідь на аналогічні заходи іншої держави.

1.3. Тестові завдання до теми

Виберіть одну правильну відповідь:

1. В обсязі колізійної норми визначається:
 - а) правом якої держави будуть регулюватися правовідносини, вказані у даній нормі;
 - б) група правовідносин, до яких буде застосовуватися дана норма;
 - в) відповідальність за порушення приписів даної норми;
 - г) іноземний елемент, наявність якого виводить правовідносини зі сфери регулювання національного права.

2. *До предмета регулювання міжнародного приватного права входять:*

- а) приватно-правові відносини, ускладнені іноземним елементом;
- б) цивільні правовідносини між іноземними громадянами на території України;
- в) правовідносини між особами-резидентами України, що мають місце на території іноземної держави;
- г) приватні відносини між громадянами України та іноземцями з приводу належного їм майна.

Виберіть декілька правильних відповідей:

3. *В яких із перелічених форм може існувати іноземний елемент у правовідносинах:*

- а) суб'єкти правовідносин;
- б) юридичні факти, що мають чи мали місце на території іноземної держави;
- в) правовий метод регулювання правовідносин;
- г) об'єкти правовідносин;
- д) факти, що мають значення для суб'єктів правовідносин;
- е) воля суб'єктів правовідносин;
- є) волевиявлення суб'єктів правовідносин.

4. *До форм права в міжнародному приватному праві відносять:*

- а) правові звичаї;
- б) цивільно-правові договори;
- в) арбітражну практику у сфері підприємницької діяльності;
- г) договори, укладені фізичними особами-резидентами України;
- д) національне законодавство;
- е) господарські договори;
- є) міжнародні договори.

5. *Визначте послідовність набрання чинності міжнародним договором:*

- а) прийняття тексту міжнародного договору;
- б) ратифікація (вираження згоди на обов'язковість міжнародного договору);
- в) реєстрація та опублікування міжнародного договору;
- г) підготовка тексту договору;
- д) встановлення автентичності договору (підписання).

6. Установіть відповідність між поняттями:

а) закон громадянства;	1. Застосування права тієї держави, де відповідна особа постійно чи переважно проживає;
б) закон місця укладення договору;	2. Застосування права тієї держави, з якою правовідносини найбільш тісно пов'язані;
в) закон місця проживання;	3. Застосування права тієї держави, громадянином якої є дана особа;
г) закон найбільш тісного зв'язку.	4. Застосування права держави, на території якої було укладено договір.

Виберіть одну правильну відповідь:

7. Громадянка України Шевченко під час туристичної подорожі до Італії придбала у місцевому магазині сумку відомого бренду. Після повернення в Україну вона з'ясувала, що сумка є підробкою, а не оригінальним товаром бренду. Шевченко звернулася до магазину з вимогою про розірвання договору купівлі-продажу та повернення грошей.

Які з перелічених колізійних прив'язок можуть бути застосовані до вказаного в задачі виду правовідносин (відповідно до Закону України «Про міжнародне приватне право»):

- а) закон прапора та автономія волі;
- б) закон найбільш тісного зв'язку та принцип автономії волі;
- в) закон місця заподіяння шкоди або закон найбільш тісного зв'язку;
- г) лише закон місця виконання договору.

8. Громадянин Румунії А. подав позов до громадянки України В. про визнання права власності на спадкове майно. При розгляді справи Жовтневим районним судом м. Дніпро було з'ясовано, що до складу спадщини входить будинок, що знаходиться на території Королівства Іспанія. Щодо такого випадку ст. 71 Закону України «Про міжнародне приватне право» відсилає до права країни, в якій знаходиться це майно. Право якої країни має бути застосоване судом у разі неможливості встановити зміст права Королівства Іспанія у розумні строки:

- а) право України;
- б) право Румунії;
- в) право, що буде застосоване, самостійно обирається позивачем;
- г) право, що буде застосоване, обирається судом.

Тема 2

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ СУБ'ЄКТІВ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

2.1. Методичні рекомендації

Вивчаючи цю тему, здобувачам вищої освіти необхідно засвоїти, що відмінною рисою міжнародного приватного права від міжнародного публічного права є те, що його предметом виступають приватноправові відносини, зокрема ті, що виникають між фізичними та юридичними особами різних країн. Сюди належать цивільні майнові та немайнові відносини, господарські, трудові, сімейні й процесуальні відносини, що мають іноземний елемент. Стороною таких відносин може виступати іноземний суб'єкт (громадянин іншої держави, апатрид, іноземна організація чи держава) або ж об'єкт чи юридичний факт, що зумовлює виникнення або зміну правовідносин і може перебувати за кордоном (наприклад, шкода, угода або спадщина).

Сучасні дослідники визнають міжнародне приватне право як самостійну галузь, що регулює приватноправові відносини, які містять іноземний елемент. Вона базується на колізійних та матеріально-правових нормах, що охоплюють правовідносини із участю іноземних елементів. Особливість цього права полягає в тому, що його норми часто не регулюють відносини прямо, а лише визначають, право якої країни слід застосувати, тобто діє колізійний метод правового регулювання.

Кардинальні зміни в суспільному ладі нашої держави, що супроводжувалися відповідним оновленням законодавства, вплинули і на міжнародне приватне право. Перехід до ринкової економіки та зміна економічного підґрунтя суспільства привели до значного підсилення ролі міжнародного приватного права як основного регулятора товарно-грошових відносин.

Закон України «Про міжнародне приватне право» закріпив ключові принципи приватноправового регулювання відносин із іноземним елементом, що не тільки відновило традиційний для будь-якої правової системи поділ на публічне і приватне право, але й зміцнило основи приватного права в усіх сферах життя держави та

суспільства^{12,13}.

Таким чином, аналізуючи розвиток приватного права в Україні, можна стверджувати, що міжнародне приватне право стало його невід'ємною складовою, інтегрувавши всі основні риси приватного права та заклавши його основу.

Зростання значущості приватних інтересів індивідів, що є невід'ємною ознакою цивілізованого суспільства й державності, зумовило необхідність залучення правознавців, передусім спеціалістів у галузях цивільного, сімейного, трудового та господарського права, ускладнених міжнародним компонентом. Це також пояснює високий попит поміж студентів на знання у сфері міжнародного приватного права, адже значна частина їх прагне спеціалізуватися саме в галузях приватного права.

Два основні питання, що залишаються дискусійними в міжнародному приватному праві, стосуються відносин держави з її громадянами за кордоном і з іноземцями на власній території. Міжнародна співпраця підкреслює потребу в удосконаленні правового статусу іноземців та осіб без громадянства – в українському праві ключовим є надання національного режиму для цієї категорії.

Соціально-економічні зміни на міжнародній арені та перехід нашої країни до ринкової економіки збільшують значення міжнародного приватного права як основного інструмента регулювання товарно-грошових відносин. Основними суб'єктами міжнародного приватного права є держави, фізичні та юридичні особи. Однак із розвитком суспільних відносин дедалі частіше укладаються міжнародні договори між транснаціональними компаніями та державами, що надає компаніям певний міжнародно-правовий статус¹⁴.

Наукові дослідження, що розглядають цю проблему, охоплюють широкий спектр питань, над якими працювали науковці в галузі міжнародного права, як-от: М. Джакелі, Ф. Фрідман, Г. Тункін, Х. Кметик, В. Репецький. Питання міжнародної правосуб'єктності фізичних осіб висвітлювали Н. Кучерук, В. Мицик, М. Баймуратов, Д. Кулеба, І. Лукашук, С. Черниченко, Б. Ганюшкін, Н. Мугерва, А.

¹² Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. С. Г. Кузьменка. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 316 с.

¹³ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

¹⁴ Кучерук Н. С. Фізична особа як суб'єкт міжнародного права. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф.* (м. Одеса, 8-9 лист. 2013 р.). Одеса : Фенікс, 2013. С. 73–76.

Дмитрієв, Г. Ігнатенко та ін.^{15,16,17}. Так, професор В. Репецький вважає, що суб'єкти міжнародного права є учасниками міжнародних правовідносин, наділеними елементами міжнародної правосуб'єктності: здатністю володіти та реалізовувати міжнародні права й обов'язки, створювати норми міжнародного права та відповідати за їх порушення.

На сьогодні відсутня норма, що визначає вичерпний перелік суб'єктів міжнародного права. Єдиним джерелом, що згадує суб'єктів міжнародного права, є стаття 3 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 р., що зазначає: «Конвенція не застосовується до міжнародних угод, укладених між державами та іншими суб'єктами міжнародного права або між такими іншими суб'єктами міжнародного права». Однак Конвенція не розкриває, хто входить до кола цих інших суб'єктів.

Також загальновизнано, що держави є основними суб'єктами міжнародного права. Проте правова доктрина відносить до останніх і міжнародні організації, нації та народи, які ведуть боротьбу за національне визволення, а також утворення, що мають ознаки державності.

У сфері міжнародного приватного права суб'єктами вважаються учасники цивільних правовідносин, ускладнених іноземним елементом. Відповідно, до суб'єктів міжнародного приватного права належать фізичні особи, юридичні особи та держави.

Широка сфера суспільних відносин, котру охоплює міжнародне приватне право, обумовлює наявність різних суб'єктів у цих правовідносинах. Відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» основними суб'єктами вважаються фізичні та юридичні особи, оскільки приватно-правові відносини ґрунтуються на принципах юридичної рівності, свободи волевиявлення та майнової самостійності, які є основними у взаємодії фізичних та юридичних осіб.

Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» **іноземний елемент** є ознакою приватно-правових відносин і може виявлятися у таких формах:

- 1) один із учасників правовідносин є іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою (іноземний суб'єкт);
- 2) об'єкт правовідносин розташований на території іноземної

¹⁵ Там само.

¹⁶ Міжнародне приватне право. **Загальна частина** : підруч. / за ред. А. С. Довгєрта, В. С. Кисіля. Київ : **Алерта**, 2012. 376 с.

¹⁷ Єрпильова Н. Ю. Міжнародне право : навч. посіб. Київ : Форум-Инфра-М, 1998. 261 с.

держави (іноземний об'єкт);

3) юридичний факт, який створює, змінює або припиняє правовідносини, мав чи має місце на території іноземної держави (іноземний юридичний факт).

Д. Фельдман та Г. Курдюков провели найглибше дослідження різних підходів до проблеми міжнародної правосуб'єктності індивідів. У своїх працях вони класифікували відповідні теорії **на три основні групи**:

1) теорії, де фізична особа вважається єдиним суб'єктом міжнародного права;

2) теорії, що визнають фізичну особу одним із видів суб'єктів міжнародного права, визначених міжнародними нормами;

3) теорії, що вбачають у фізичній особі суб'єкта міжнародного права, але пояснюють цю її «якість» угодами між державами, а не міжнародними нормами¹⁸.

Проте, незважаючи на наукові позиції щодо включення фізичних осіб до кола суб'єктів міжнародного права, вітчизняна доктрина міжнародного права здебільшого дотримується погляду, що такі особи не є суб'єктами міжнародного публічного права.

Прихильники останнього підходу аргументують це тим, що індивіди перебувають під юрисдикцією держав і є суб'єктами внутрішньодержавних правовідносин, а тому не мають незалежного міжнародного статусу і не володіють юридичними можливостями для самостійної реалізації міжнародних прав і обов'язків. Норми міжнародного права створюються волею суб'єктів міжнародного права, чого фізичні особи позбавлені. Права та свободи фізичних осіб, визначені міжнародними актами, загалом є проявом волі держав, і для реалізації багатьох з цих норм у сфері прав людини потрібне прийняття внутрішньодержавних актів^{19, 20}.

О. Тарасов стверджує, що новий науковий напрям, котрий прагне подолати ці методологічні крайнощі, – правова персонологія – розглядає правову особистість і обґрунтовує, що правосуб'єктність фізичної особи є основою будь-якого правопорядку. Людська правосуб'єктність, на його думку, є фундаментом для правосуб'єктності всіх інших суб'єктів права, оскільки залучення «несуб'єкта» права до

¹⁸ Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Харків : Центр учбової літератури, 2015. 40 с.

¹⁹ Там само.

²⁰ Чубарєв В. Л. Статус юридичної особи у міжнародному приватному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 3. С. 104–110.

юридичної відповідальності виглядає нелогічним, зокрема у контексті міжнародно-правової кримінальної відповідальності²¹. Тарасов також запропонував новий підхід до розуміння міжнародної правосуб'єктності, вбачаючи в ній феномен, що походить від правосуб'єктності людини. Він наголошує, що норми міжнародного права, які визначають статус людини, підтверджують її суб'єктність. Альтернативний підхід ґрунтується на аналізі практики міжнародних трибуналів, Міжнародного кримінального суду, а також Європейського та Міжамериканського судів з прав людини, що залучають фізичних осіб до міжнародного процесу.

Цікавою є думка О. Тарасова, який підкреслює, що будь-який колективний суб'єкт права може функціонувати лише через свої органи. Як державні, так і корпоративні органи мають змогу юридично діяти тільки через систему посадових (фізичних) осіб, які виконують представницькі функції.

У сфері міжнародного приватного права **фізичні особи класифікуються на такі категорії: громадяни певної держави, іноземці, особи без громадянства та особи з подвійним громадянством**. Відповідно до ст. 1 Закону України «Про громадянство України» **громадянином України** є особа, яка набула громадянство України в порядку, передбаченому законами України та міжнародними договорами України; **іноземець** – це особа, яка не перебуває в громадянстві України і є громадянином (підданим) іншої держави або держав; **особа без громадянства** – особа, яку жодна держава відповідно до свого законодавства не вважає своїм громадянином. За міжнародними нормами, **біпатриди** – це особи, які мають громадянство двох або більше держав.

Правовий статус фізичних осіб як суб'єктів міжнародного приватного права охоплює всі їхні права, свободи та обов'язки. З-поміж міжнародних документів, що визначають правовий статус фізичних осіб, зокрема їхні права та обов'язки, варто згадати:

- Загальну декларацію прав людини (1948 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966 р.);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (1966 р.);
- Конвенцію про статус біженців від 28 липня 1951 р.;
- Конвенцію про статус апатридів від 28 вересня 1954 р.;
- інші міжнародні документи.

У правовій літературі існують різні погляди на визначення

²¹ Тарасов О. В. Зазнач. твір.

суб'єктів міжнародного приватного права та їхнього правового статусу. Наприклад, С. Кузьменко підкреслює, що суб'єкти міжнародного приватного права є учасниками цивільних правовідносин із участю іноземного елемента. Він вважає, що до таких суб'єктів належать фізичні особи, юридичні особи та держави²².

Н. Єрпильова також виділяє три категорії суб'єктів у цій галузі: держави, фізичних та юридичних осіб. На її думку, суб'єктами міжнародного приватного права виступають як суб'єкти міжнародного публічного права (держави, міжнародні організації), так і суб'єкти національного права (фізичні та юридичні особи). При цьому один і той самий суб'єкт може брати участь як у міжнародно-правових, так і в національно-правових відносинах²³.

М. Богуславський визначає суб'єктами міжнародного приватного права фізичних та юридичних осіб, наділяючи їх специфічними ознаками. Він відносить до категорії фізичних осіб усіх учасників відповідних правовідносин, незалежно від їхнього громадянства, зокрема громадян, іноземців та осіб без громадянства²⁴. Щодо юридичних осіб Богуславський підкреслює значущість застосування особистого закону, або закону особистого статусу (*lex societatis*), що визначає ключові аспекти правового статусу юридичної особи як суб'єкта міжнародного приватного права.

Отже, узагальнюючи підходи, до суб'єктів міжнародного приватного права належать держави, фізичні та юридичні особи, останні з яких є основними учасниками міжнародних економічних відносин, що підвищує інтерес до питання їхньої правосуб'єктності. Встановлення правосуб'єктності юридичних осіб сприяє вирішенню важливих питань: визначення юридичного статусу, методів створення, реорганізації та ліквідації, розподілу залишку при ліквідації, організаційно-правової форми, сфери діяльності, порядку прийняття рішень керівними органами, а також правового статусу представництв та філій²⁵.

Зазвичай вважається, що правосуб'єктність юридичної особи визначається правопорядком тієї держави, з якою вона пов'язана внаслідок створення. Справжній зв'язок юридичної особи з конкретним правопорядком є головним критерієм її національної належності.

²² Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. С. Г. Кузьменка. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 316 с.

²³ Чубарєв В. Л. Зазнач. твір.

²⁴ Богуславський М. М. Міжнародне приватне право. Донецьк : Юрист, 2000. 416 с.

²⁵ Довгерт А. С., Кисіль В. І., Серьогін О. Ю., Калакура А. Я. та ін. Міжнародне приватне право: науково-практичний коментар Закону ; за ред. А. С. Довгерта. Київ : Агрос, 2008. 352 с.

Теоретично правовий статус юридичної особи може регулюватися різними правопорядками: тим, із яким вона пов'язана за фактом створення (тобто державою її утворення), та тим, де вона веде свою підприємницьку діяльність.

Загалом **правосуб'єктність юридичної особи** охоплює поняття правоздатності та дієздатності, що набуваються з моменту державної реєстрації відповідно до законодавства України. Згідно зі ст. 26 Закону України «Про міжнародне приватне право» цивільна правоздатність і дієздатність юридичної особи визначаються її особистим законом, що, відповідно до ст. 25 цього закону, є правом держави місцезнаходження юридичної особи. Закон встановлює, що місцезнаходженням юридичної особи вважається держава, де вона зареєстрована або іншим чином створена відповідно до законодавства цієї держави. Якщо ці умови не виконані або їх неможливо встановити, застосовується право держави, де розташований виконавчий орган управління юридичної особи.

Отже, у зазначених статтях закріплено критерій для визначення **правового статусу юридичної особи** – правопорядок держави, в якій вона була створена. Водночас ст. 29 Закону України «Про міжнародне приватне право» встановлює, що діяльність іноземних юридичних осіб в Україні регулюється українським законодавством, якщо інше не передбачено законом, таким чином, визначаючи критерій «правапорядок держави, де юридична особа фактично здійснює підприємницьку діяльність».

У міжнародному приватному праві трапляються ситуації, коли юридична особа, зокрема транснаціональна корпорація, створює дочірні підприємства, що діють у різних правових системах і отримують статус самостійних юридичних осіб у кожній із них. Попри формальну юридичну незалежність, такі дочірні компанії фактично контролюються материнською корпорацією, що ставить питання про визначення їхнього правового статусу. На думку деяких дослідників, доцільно застосовувати критерій приналежності капіталу, що дозволяє встановити вплив материнської компанії на дочірні підприємства і пов'язати їх із правопорядком материнської компанії²⁶.

Щодо правового статусу фізичних осіб у міжнародному приватному праві використовуються колізійні критерії, такі як національність та місце проживання. У міжнародному праві існують підстави для формування системи міждержавного співробітництва з питань правового статусу фізичних осіб. Це питання є особливо важливим, оскільки загальновизнано, що політичні, соціальні,

²⁶ Баймуратов М. О. Міжнародне публічне право : підруч. Київ : Істина, 2004. 552 с.

економічні, культурні та інші права людини є невід'ємними правами кожного, що належать йому від народження, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, релігії, мови, політичних чи інших переконань. Права і свободи людини є не лише основою громадянського суспільства, а й фундаментом сучасної цивілізації²⁷.

Таким чином, українське законодавство визначає поняття іноземця, особи без громадянства та біженця, а правовий статус цих осіб у будь-якій країні залежить від правового зв'язку між фізичною особою та відповідною державою. Фізичні особи мають комплекс прав і обов'язків, що обумовлюють їхню роль у розвитку суспільства і держави. Їхній правовий статус залежить від таких чинників, як громадянство, мета перебування та правовий режим застосування.

Для встановлення правового статусу фізичних осіб у міжнародному приватному праві використовуються колізійні критерії, такі як національність і місце проживання (перебування). Застосування принципу країни громадянства для визначення правоздатності та дієздатності особи сприяє збереженню її культурної ідентичності. Це також спрощує процес використання іноземного права та знижує ймовірність правових конфліктів, обмежуючи їх до випадків множинного громадянства або застосування альтернативних критеріїв.

Історично критерій громадянства формувався з метою зміцнення національної єдності держави. Проте сьогодні акцент змістився, і пріоритет віддається ідентифікації особи на міжнародному рівні, де громадянство розглядається як стабільний чинник у мінливому середовищі. Якщо раніше головним завданням держави був захист індивіда, то тепер акцентується увага на захисті прав особи шляхом забезпечення стабільності її особистого статусу. Проте не всі держави дотримуються цього підходу; деякі віддають перевагу критерію місця проживання (доміцилю).

Критерій місця проживання, зважаючи на повагу до культурної ідентичності, навпаки, сприяє інтеграції особи в середовище, котре соціологи називають її сферою інтеграції. Цей підхід стає особливо актуальним в умовах значної міграції, оскільки дозволяє асимілювати іноземців у громадян держави. У такому разі держава прагне реалізувати свій суверенітет щодо всіх осіб, які знаходяться на її території.

Ст. 1 Закону України «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту» визначає біженця як особу, яка не є громадянином України і яка, маючи обґрунтовані побоювання

²⁷ Чубарєв В. Л. Зазнач. твір.

стати жертвою переслідування за ознаками раси, віросповідання, національності, громадянства (підданства), належності до певної соціальної групи або політичних переконань, перебуває за межами своєї країни громадянства. Вона не може або не бажає скористатися захистом цієї країни через вказані побоювання, або, будучи без громадянства та перебуваючи за межами країни свого попереднього постійного проживання, не може чи не хоче повернутися до неї з тих самих причин.

На думку О. Серьогіна, поняття «іноземець» містить більш специфічні категорії, такі як громадянин іноземної держави (підданий іноземного монарха), особа з подвійним громадянством (біпатрид) та особа без громадянства (апатрид). У науковій практиці дедалі частіше виділяють окремі категорії, такі як біженець, іноземний підприємець, а також, у деяких випадках, переселенець, турист, іноземний студент, робітник-мігрант та ін.²⁸

Підстави для набуття та припинення громадянства України визначаються законодавством, зокрема Законом України «Про громадянство України», а також міжнародними договорами, що були схвалені Верховною Радою України. Наприклад, Мінська Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1993 р. використовує закон про громадянство як основну колізійну прив'язку для врегулювання питань, що стосуються особистого статусу фізичних осіб²⁹.

В окремих країнах англо-американської правової системи, що застосовують територіальний підхід, особистий закон фізичної особи визначається відповідно до законодавства місця її проживання. Проте у різних джерелах терміни, що стосуються прив'язки до місця проживання, можуть мати різні значення, котрі не завжди є тотожними. Зазвичай до термінів, пов'язаних зі принципом доміцилю, відносять також місце проживання, місце перебування, звичайне місце перебування та звичайне місце проживання.

На думку Н. Морун та Д. Демчук, критерій громадянства охоплює різні групи інтересів: з одного боку, конкретних осіб, а з іншого – державу. Використання принципу країни громадянства для визначення правоздатності та дієздатності дозволяє враховувати культурну ідентифікацію людей. У випадках культурних та національних претензій цей критерій забезпечує їх оптимальне врахування. Крім того,

²⁸ Довгерт А. С., Кисіль В. І., Серьогін О. Ю., Калакура А. Я. та ін. Зазнач. твір.

²⁹ Ніколаєв І. С. Держава Україна як суб'єкт міжнародного приватного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2006. 20 с.

завдяки спрощенню застосування іноземного права він зменшує ризик виникнення позитивних конфліктів, обмежуючи їх випадками одночасної наявності кількох громадянств та застосування інших критеріїв.

Щодо наслідків для держави дослідники підкреслюють, що історично критерій громадянства був зумовлений прагненням до зміцнення держави. Громадянство, як ознака приналежності населення до держави, мало суттєве політичне значення. У цьому контексті індивід розглядався як частина національної сили: потужність держави оцінювалася за кількістю її громадян. Таким чином, держава зобов'язувалася захищати та забезпечувати безпеку своїх громадян, прагнучи «зберегти під контролем всі свої національності»^{30, 31}.

Водночас причини, що спонукають підтримувати критерій громадянства при визначенні правоздатності та дієздатності фізичних осіб, суттєво змінилися. Основна мета зараз полягає у структуруванні ідентифікації особи з урахуванням певних труднощів на міжнародному рівні. Громадянство розглядається як стабільний чинник у світі, що постійно змінюється. Якщо раніше акцент робився на захисті державою своїх громадян, то тепер основна ідея полягає в обов'язку держави забезпечувати індивіду стабільність у встановленні та захисті його особистого статусу. Проте не всі держави поділяють цю позицію щодо стабільності, заснованої на громадянстві. Деякі з них віддають перевагу принципу місця проживання (доміцилю). Ігноруючи особисту культуру індивіда, критерій місця проживання, навпаки, передбачає асиміляцію особи з її соціальною сферою. Цей критерій стає особливо актуальним у контексті значних міграційних потоків. Підносячи певною мірою іноземця на рівень осіб, які мають громадянство, цей критерій колізійної норми для визначення правоздатності та дієздатності має на меті, врешті-решт, асиміляцію перших. Отже, держава прагне реалізувати свій суверенітет стосовно всіх, хто проживає на її території.

Варто зазначити, що в українському законодавстві також наявні посилання на ці критерії. У ст. 16 Закону України «Про міжнародне приватне право» зазначено, що особистим законом фізичної особи є законодавство тієї держави, громадянином якої вона є. Якщо фізична особа має громадянство кількох держав, її особистим законом вважається право тієї з цих держав, із якою особа має найбільш тісний зв'язок, наприклад, за місцем проживання або основною діяльністю.

³⁰ Міжнародне приватне право : навч. посіб. / за ред. С. Г. Кузьменка. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 316 с.

³¹ Тарасов О. В. зазнач. твір.

Для осіб без громадянства особистим законом вважається право країни, де вони проживають; у разі його відсутності – право держави, де вони перебувають. Для біженців особистим законом визнається законодавство країни їх перебування³².

Зауважимо, що якщо особа, яка не має дієздатності, змінила своє місце проживання без дозволу свого законного представника, така зміна не веде до зміни її особистого закону. О. Белькова вказує, що норми міжнародного приватного права не призначені для всебічного регулювання суспільних відносин, що включають фізичних осіб, осіб без громадянства та біженців. Ці норми окреслюють загальні принципи правового регулювання цивільної правосуб'єктності зазначених осіб.

До міжнародного приватного права слід відносити лише ті норми, що визначають поняття правосуб'єктності (правоздатності та дієздатності) іноземців, а також їхні майнові, сімейні, трудові, авторські права та права винахідників. Додатково варто включити колізійні норми, що регулюють порядок правозастосування стосовно виникнення та припинення правоздатності та дієздатності цих осіб. Питання змісту та обсягу правосуб'єктності залишається дискусійним³³.

Закріплення національного режиму правосуб'єктності іноземців у законодавстві є безумовним, тобто цей режим надається в конкретних випадках без вимоги взаємності. При розгляді правосуб'єктності держави в контексті міжнародного приватного права слід звернути увагу на те, що законодавства різних країн по-різному визначають можливість участі держави у міжнародних приватноправових відносинах. Проте загальний підхід до правосуб'єктності держави в таких відносинах базується на концепції імунітету держави.

Поняття імунітету держави спирається на основоположний принцип міжнародного права – **принцип суверенної рівності держав**, що виражається латинською формулою «*par in parem non habet imperium et jurisdictionem*» (рівний над рівним не має влади та юрисдикції). Це поняття ґрунтується на трьох важливих постулатах:

1. Імунітет іноземної держави в міжнародному приватному праві, тобто у приватноправових відносинах із іноземним елементом, відрізняється від імунітету держави від позовів, поданих до неї в її власних судах. Визначення параметрів останнього є виключною компетенцією кожної держави і закріплюється в її національному законодавстві;

³² Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08 липня 2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.

³³ Баймуратов М. А. Знач. твір.

2. Імунітет іноземної держави відрізняється від імунітету міжнародних організацій, хоча основні принципи в обох випадках подібні;

3. Імунітет іноземної держави також відрізняється від дипломатичного імунітету, що надає привілеї та імунітети дипломатичним представництвам³⁴.

І. Ніколаєв у своєму дослідженні характеризує правосуб'єктність держави Україна в міжнародному приватному праві як цільову соціально-правову передумову, спрямовану на задоволення загальнодержавних та суспільно значущих потреб. Основою цієї правосуб'єктності є державний суверенітет, а змістом – правоздатність та дієздатність. Держава Україна, будучи суб'єктом міжнародного приватного права, є політичною організацією суспільства, яка, використовуючи органи виконавчої влади та інших представників, вступає в міжнародні приватноправові відносини від свого імені з метою задоволення суспільних потреб і реалізації загальнодержавних завдань^{35,36}.

Підсумовуючи наведене вище, звертаємо увагу на таке. Питання правосуб'єктності в міжнародному приватному праві не підлягає однозначній кваліфікації через наявність колізійних норм, що визначають правовий статус окремих суб'єктів, а також через різноманітні підходи до визначення елементів правосуб'єктності фізичних осіб, юридичних осіб та держави.

Кожна з цих категорій має свої специфічні особливості у наділенні правами та обов'язками з боку держави через вибір відповідного правового режиму та його закріплення на нормативному рівні. Це зумовлено як фізичною, так і правовою сутністю статусу цих суб'єктів. Проте спільним аспектом залишиться вибір правопорядку, що має найбільш тісний зв'язок із відповідною особою та забезпечує більш ефективні засоби захисту її суб'єктивних прав. Держава, безумовно, зацікавлена у застосуванні національного права при визначенні правосуб'єктності, що підтверджує, зокрема, українське законодавство.

³⁴ Міжнародне приватне право. **Загальна частина** : підруч. / за ред. А. С. Довгєрта, В. С. Кисіля. Київ : **Алерта**, 2012. 376 с.

³⁵ Богуславський М. М. Зазнач. твір.

³⁶ Довгєрт А. С., Кисіль В. І., Серьогін О. Ю., Калакура А. Я. та ін. Зазнач. твір.

2.2. Глосарій до теми

1. ІНОЗЕМНИЙ ЕЛЕМЕНТ – чинник, що надає правовідносинам міжнародного характеру, наприклад, громадянство однієї зі сторін, знаходження об'єкта за кордоном або застосування іноземного права.

2. КОЛІЗІЙНА НОРМА – правова норма, що встановлює, право якої держави застосовуватиметься до певних правовідносин із іноземним елементом.

3. КОЛІЗІЙНЕ ПРАВО – частина міжнародного приватного права, що встановлює правила вибору застосовного права в ситуаціях, коли правовідносини пов'язані з правопорядками кількох держав.

4. МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО – галузь права, що регулює приватноправові відносини з іноземним елементом, які виникають у міжнародному середовищі, наприклад, у сфері торгівлі, сімейного права та спадкування.

5. НАЦІОНАЛЬНИЙ РЕЖИМ – принцип, за яким іноземні особи наділяються тими самими правами та обов'язками, що й громадяни даної держави, якщо інше не передбачено законом або міжнародним договором.

6. ОСОБИСТИЙ ЗАКОН – закон, що визначає правоздатність та дієздатність суб'єкта залежно від його громадянства (особистий статус) або місця проживання (доміциль).

7. ПРАВОВИЙ СТАТУС – сукупність прав та обов'язків, якими наділені суб'єкти міжнародного приватного права в межах конкретного правопорядку.

8. ПРАВОЗДАТНІСТЬ – здатність особи мати цивільні права та обов'язки; у контексті міжнародного приватного права – здатність особи бути суб'єктом прав і обов'язків у міжнародному середовищі.

9. СУБ'ЄКТИ МІЖНАРОДНОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА – фізичні або юридичні особи, а також держави, міжнародні організації та транснаціональні корпорації, які беруть участь у правовідносинах, що регулюються міжнародним приватним правом.

10. ЮРИСДИКЦІЙНИЙ ІМУНІТЕТ – право держави або міжнародної організації не підпорядковуватися юрисдикції судів іноземної держави.

2.3. Тестові завдання до теми

Виберіть одну правильну відповідь:

1. При вирішенні спорів із участю іноземних юридичних осіб який критерій найчастіше використовується судами для визначення застосовного права до їхньої діяльності:

- а) місце постійного проживання фізичних осіб, які створили компанію або іншу юридичну особу, що діє в іншій країні;
- б) місце реєстрації юридичної особи, що наведене під час реєстрації компанії;
- в) громадянство засновників компаній або інших осіб, які мають право власності, незалежно від реєстрації компанії;
- г) загальна кількість зайнятих осіб, які працюють на підприємстві або в установі юридичної особи.

2. Який чинник впливає на вибір колізійної норми для визначення правоздатності фізичної особи, яка має громадянство кількох держав або постійно проживає за кордоном:

- а) вік фізичної особи, що може впливати на визначення правоздатності в окремих випадках, таких як досягнення повноліття або пенсійного віку;
- б) країна, де фізична особа постійно мешкає, навіть якщо вона має громадянство іншої держави;
- в) правова система держави, громадянином якої є особа і яка визначає правоздатність та дієздатність останньої;
- г) стать фізичної особи, що може мати вплив на деякі правові аспекти, зокрема в питаннях сімейного чи спадкового права.

Виберіть декілька правильних відповідей:

3. *Які з перерахованих нижче чинників є найбільш значущими та впливають на визначення правового статусу юридичних осіб у контексті міжнародного приватного права:*

- а) місце реєстрації юридичної особи, що наведене під час реєстрації компанії;
- б) вік фізичної особи, що може впливати на визначення правоздатності в окремих випадках, таких як досягнення повноліття або пенсійного віку;
- в) місце проживання, де постійно проживають працівники юридичної особи;
- г) правова система держави, громадянином якої є особа і яка визначає правоздатність та дієздатність останньої;
- д) вид економічної діяльності, якою займається юридична особа (наприклад, фінансові послуги, виробництво тощо);
- е) кількість відділень чи філій компанії у різних країнах;
- є) держава, громадянами якої є засновники юридичної особи або звідки вони мають своє походження.

4. *Які з наведених принципів є ключовими для регулювання відносин між суб'єктами міжнародного приватного права як принципи, що впливають на вирішення транскордонних правових питань та врегулювання конфліктів між різними правовими системами (виберіть 3 правильні відповіді):*

- а) принцип автономії волі сторін;
- б) принцип державного суверенітету;
- в) принцип територіальності;
- г) принцип універсальності;
- д) принцип найсприятливішого законодавства;
- е) принцип міжнародного порядку;
- є) принцип громадянства.

Визначте послідовність:

5. *Якої послідовності дій слід дотримуватися для визначення правового статусу фізичної особи як суб'єкта міжнародного приватного права, яка має громадянство кількох держав і здійснює підприємницьку діяльність в іншій країні:*

- а) визначення національного законодавства, що регулює статус суб'єкта;
- б) застосування норм міжнародних договорів та угод;
- в) визначення громадянства або місця реєстрації суб'єкта;
- г) аналіз колізійних норм для вибору компетентного права;
- д) встановлення правоздатності та дієздатності суб'єкта за обраним правом.

6. *Яку послідовність дій потрібно здійснити при розгляді цивільної справи з іноземним елементом, зважаючи на необхідність дотримання міжнародних договорів, для того щоб правильно визначити застосовне право та прийняти законне рішення, що відповідає вимогам як національного, так і міжнародного права:*

- а) визначення наявності міжнародного елемента у справі;
- б) визначення юрисдикції для розгляду справи;
- в) застосування відповідних колізійних норм;
- г) визначення матеріального права, що регулюватиме справу;
- д) прийняття рішення судом на основі вибраного права.

Виберіть одну правильну відповідь:

7. *Компанія «GlobalTech» зареєстрована у США, але веде свою діяльність у кількох країнах Європейського Союзу. Під час укладення договору з італійською компанією «ItaliaCom» виникає спір щодо виконання контрактних зобов'язань. Обидві сторони домовилися врегулювати спір у суді, але не зазначили, яка правова система повинна застосовуватися. Як визначається правовий статус «GlobalTech» та яке право має застосовуватись у цій ситуації:*

- а) застосовується законодавство країн Європи та Великої Британії;
- б) правовий статус компанії «GlobalTech» визначається відповідно до законодавства США, оскільки компанія зареєстрована там;

в) правовий статус компанії «GlobalTech» визначається відповідно до норм міжнародного приватного права в Україні і тільки відповідно до вимог чинного законодавства України;

г) колізійні норми визначають застосування матеріального права для вирішення спору. Якщо немає конкретної угоди про застосовне право, суд, найімовірніше, застосує право країни, з якою договір найбільше пов'язаний (в наведеному випадку це може бути право США або Італії, залежно від місця виконання зобов'язань).

8. *Громадянин України Іван працює у Німеччині за контрактом із німецькою компанією. Під час виконання службових обов'язків Іван отримав травму. Він звертається до суду, щоб отримати компенсацію за завдані збитки. Німецька компанія наполягає на тому, що їхній контракт передбачає вирішення спорів за німецьким законодавством, а Іван вважає, що застосовним має бути українське право. Як визначається правовий статус Івана та яке право має застосовуватися для вирішення спору:*

а) правовий статус Івана як фізичної особи визначається законодавством України, оскільки він є громадянином України;

б) правовий статус Івана визначається відповідно до норм міжнародного приватного права в Україні;

в) застосовується право країни, з якою держава Україна уклала договір про співпрацю;

г) колізійні норми трудового права, як правило, передбачають, що спірні питання щодо трудових відносин мають вирішуватися за законодавством країни, де працівник виконував свої обов'язки.

Тема 3

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОЧИНІВ У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

3.1. Методичні рекомендації

При вивченні теми здобувачам вищої освіти слід звернути увагу на те, що Міжнародне приватне право, розвиток якого почався з колізійного права, пройшло тривалий шлях становлення і розвитку, сприйнявши стародавнє, зокрема давньоримське, право.

Проте в давньоримському праві систему колізійних норм не було розгорнуто. Міжнародне приватне право почало формуватися в період раннього середньовіччя внаслідок необхідності регулювання торговельних відносин. Такі норми містилися, зокрема, в договорах, укладених із греками 911 р. князем Олегом і 944 р. князем Ігорем, у «Руській правді», інших джерелах³⁷.

Дещо пізніше, наприкінці доби середньовіччя, почала формуватися практика й доктрина про колізії статутів (місцевих законів). Зі статутних теорій відбулось виникнення колізійного права. Поступово з'явилася назва нового вчення – міжнародне приватне право³⁸.

У сучасному світі, що характеризується глобалізацією та інтенсифікацією міжнародних відносин, правочини з іноземним елементом стають все більш поширеними. Це зумовлює необхідність детального вивчення актуальних проблем правочинів у міжнародному приватному праві, що є комплексною галуззю права, яка регулює приватноправові відносини з іноземним елементом.

Отже, основні гностичні аспекти частини навчальної дисципліни «Міжнародне приватне право» щодо актуальних положень вчення про правочини доцільно визначити у порядку, що викладений нижче.

При підготовці методичних рекомендацій вирішується головне завдання – подати інформацію для здобувачів вищої освіти так, щоб вона була корисною з навчального погляду та разом із тим відповідала

³⁷ Новосад І. В. Міжнародне приватне право: історична ретроспективна та сучасність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 135–137. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/29>. С.135

³⁸ Там само. С. 136.

вимогам часу за умов швидкоплинного характеру сучасної реальності.

Для більш глибокого засвоєння матеріалу щодо актуальних проблем вчинення правочинів із іноземним елементом здобувачам вищої освіти рекомендовано окреслити випадки, у яких правила, визначені для належного порядку вчинення правочинів з іноземним елементом, не спрацьовують достатньою мірою, оскільки практика – цінний критерій істини, особливо у негативному формулюванні: «що не працює, не може бути істинним». В. Гокінг назвав такий підхід негативним прагматизмом.

Водночас перед початком аналізу емпіричного матеріалу необхідно визначитися з однією суто термінологічною особливістю, що міститься, як не дивно, у самій назві теми навчального заняття, а саме у дефініції «правочин».

Стаття 42 Конституції України гарантує право кожного на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, але про способи здійснення такої діяльності не позначає.

У тексті Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)³⁹ правочин згадується 336 разів, зокрема в ст. 6, з огляду на тлумачення якої можна стверджувати про наявність односторонніх правочинів, та ст. 11, що вказує на видову приналежність правочинів до договорів та наступного значного переліку обставин правової реальності, до яких так слушно використовується зазначений термін, однак аж до 202-ї статті ЦК України не розкриває зміст цього поняття.

Закон України «Про міжнародне приватне право» згадує правочин 35 разів та жодного разу не розкриває сутність цього явища. Навіть Господарський кодекс України (далі – ГК України) чотири рази згадує цей популярний термін приватного права.

Отже, за такої законодавчо-доктринальної невизначеності візьмемо за основу дефініцію **правочину** як свідомої і вольової дії фізичної або юридичної особи, спрямованої на настання певних правових наслідків.

Сучасна цивілістична доктрина визначає правочини одними з найбільш поширених підстав виникнення, зміни та припинення цивільних правовідносин, а правильне визначення правової природи дій особи як правочинів має вкрай важливе значення для правильного вирішення спорів між учасниками цивільного обороту, дотримання принципів законності, розумності, добросовісності та справедливості. В умовах розвитку економічних процесів та сучасних технологій

³⁹ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

удосконалюватимуться й способи вчинення правочинів, вимоги щодо їхньої форми, а отже, важливим у перспективі вбачається оновлення підходів щодо способів захисту прав та інтересів їх учасників⁴⁰.

Якщо розглядати історичний аспект походження поняття «правочин», то воно відігравало важливе значення в юриспруденції ще за часів Римської імперії⁴¹.

Загального поняття правочину в римському праві вироблено не було, що є цілком природним із огляду на його казуїстичність⁴².

Проте існували деякі види договорів. Водночас римські юристи користувалися терміном «*negotium*», що перекладається як «правочин», хоча і не є рівнозначним сучасному значенню цього слова в юридичній термінології. Римські юристи вживали термін «*negotium*» у різних значеннях⁴³.

Латинський термін «*negotium*» (заняття, справа, діяльність, особливо комерційна) являє собою загальне поняття, що охоплює насамперед дозволені відплатні конкретні юридичні дії будь-якого роду, а в подальшому – і процесуальні засоби. Проте «*negotium*» не було лише технічним терміном для позначення загальноприйнятого абстрактного поняття юридичної дії. Про будь-яку справу римляни могли сказати: «*in ipso negotio*» (у ході справи, у процесі). Тим самим у Стародавньому Римі поняття «*negotium*» об'єднувало досить широкий спектр юридичних дій, що породжували певні правові наслідки для їхніх учасників. Наближеним до «*negotium*» є латинське «*contractus*» – дозволена угода, що визнана цивільним правом як підстава зобов'язальних відносин між сторонами. Проте правова конструкція «*contractus*» вужча за «*negotium*». Для «*contractus*» характерним є як об'єктивний елемент («*causa*»), тобто дозволена правом економічна мета, котру переслідують сторони, так і суб'єктивний елемент («*conventio*», «*consensus*», «*pactio*») – взаємний та узгоджений прояв волі сторін щодо однієї і тієї самої мети⁴⁴. Але і в цьому випадку дія є необхідним елементом.

І. Новицький зазначав, що римські юристи використовували

⁴⁰ Юркевич Ю. М. Поняття правочинів та їх місце в системі юридичних фактів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 253–257. С.253.

⁴¹ Ясечко С. В. Генеза поняття «правочин» у цивільному праві. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 80–87. С. 80.

⁴² Харитонов Є. О. Історія приватного (цивільного) права Європи. Витоки. Одеса : Бахва, 1999. 292 с. С. 164.

⁴³ Безклубий І. А. Теоретичні засади формування правочину. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 4. С. 29–34. С. 30.

⁴⁴ Там само. С. 31.

особливий термін «*negotium*», розуміючи під останнім не тільки справу взагалі, але й відплатний правочин, що протиставлявся даруванню. Саме про правочини (а не про контракти) йшла мова як про такі, що можуть бути «*nullum*» (неукладеними), «*nullius*» (нікчемними), «*dissolvere*» (розірваними), «*distrahere*» (позбавленими юридичної сили). Таким чином, уже в Стародавньому Римі правочин (лат. «*negotia juris*») належить до тих юридичних фактів, котрі називають юридичними діями. У німецькому праві поняття правочину розвивалося паралельно з розвитком поняття юридичного факту. Німецький юрист А. Манигк стверджував, що поняття «юридичний факт» уперше запровадив В. Савіньї⁴⁵. Відштовхуючись від визначення юридичних фактів як обставин, що тягнуть за собою виникнення та припинення юридичних відносин як обставин реальної дійсності, за посередництва яких відбувається відома зміна в юридичних відносинах певних осіб⁴⁶, основоположник сучасної пандектної та й, по суті, всієї сучасної континентальної цивілістики поділяв такі дії на вільні дії зацікавлених осіб і випадкові обставини.

Здобувачам вищої освіти необхідно засвоїти, що в міжнародному приватному праві правочини класифікують за різними критеріями:

- **за кількістю сторін:** односторонні (наприклад, заповіт), двосторонні (наприклад, договір купівлі-продажу), багатосторонні (наприклад, договір про створення спільного підприємства);
- **за способом вираження волі:** реальні (для їх укладення необхідна передача речі, наприклад, договір позики) та консенсуальні (укладаються за домовленістю сторін, наприклад, договір купівлі-продажу);
- **за формою:** формальні (потребують дотримання певної форми, наприклад, письмової форми для договору купівлі-продажу нерухомості) та неформальні (можуть укладатися в будь-якій формі, якщо закон не вимагає іншого).

Міжнародний правочин – це правочин, який має іноземний елемент. **Іноземний елемент** – це будь-яка обставина, що пов’язує правочин із правопорядком двох або більше держав. Іноземний елемент може бути:

- **суб’єктним:** коли хоча б одна зі сторін правочину є іноземцем або має місце проживання чи місце перебування за кордоном. Наприклад, громадянин України укладає договір купівлі-продажу квартири з громадянином Польщі;

⁴⁵ Ясечко С. В. Зазнач. твір. С. 80.

⁴⁶ Там само. С. 82.

- **об'єктним:** коли об'єкт правочину знаходиться за кордоном. Наприклад, громадянин України купує нерухомість в Іспанії;

- **змішаним:** коли правочин має ознаки як суб'єктного, так і об'єктного іноземного елемента. Наприклад, громадянин України укладає договір позики з громадянином Німеччини, а предметом позики є грошові кошти, що знаходяться на рахунку в банку Швейцарії.

Виявлення наявності іноземного елемента має важливе значення, оскільки має наслідком необхідність застосування норм міжнародного приватного права.

Здобувачам вищої освіти необхідно пам'ятати, що форма правочину – це спосіб вираження волі сторін, спрямованої на встановлення, зміну або припинення правовідносин. Вимоги до форми правочину визначаються правом, що застосовується до того чи іншого правочину. Це питання регулюється колізійними нормами.

Колізійні норми, у свою чергу, – це норми, котрі вказують, право якої держави має застосовуватися до правочину з іноземним елементом. Існує кілька типів колізійних прив'язок:

- **lex loci contractus:** закон місця укладення договору. Наприклад, якщо договір був укладений в Україні, то до нього застосовується українське право;

- **lex loci solutionis:** закон місця виконання договору. Наприклад, якщо договір передбачає поставку товару до Польщі, то до нього може застосовуватися польське право;

- **lex rei sitae:** закон місця знаходження речі. Наприклад, до договору купівлі-продажу нерухомості, що знаходиться в Італії, застосовується італійське право;

- **закон громадянства або дімцілію фізичної особи або закон місця реєстрації юридичної особи.**

У деяких випадках закон дозволяє сторонам самостійно вибрати право, котре буде застосовуватися до їхнього договору. Це називається автономією волі сторін.

Зміст правочину – це сукупність умов, які сторони визначили для свого правочину. Принцип свободи договору надає сторонам можливість вільно укласти договори на будь-які не заборонені законом умови.

Здобувачам вищої освіти необхідно звернути увагу, що застосування іноземного права може бути обмежене, якщо воно суперечить основоположним принципам національного права (або може призвести до порушення публічного порядку). Наприклад, якщо іноземне право дозволяє дискримінацію за расовою ознакою, воно не

буде застосовуватися в Україні, навіть якщо колізійні норми вказують на необхідність його застосування.

Також важливо пам'ятати, що у міжнародному приватному праві діє принцип автономії волі сторін, що дозволяє сторонам самостійно вибрати право, яке регулюватиме їхні договірні відносини. Це сприяє гнучкості й передбачуваності договірних відносин, оскільки сторони можуть обрати правову систему, що найкраще відповідає їхнім потребам та інтересам.

Автономія волі сторін не є абсолютною. У деяких випадках вибір права може бути обмежений імперативними нормами закону. Наприклад, сторони не можуть вибрати право, що дозволяє укласти договори, спрямовані на вчинення злочину або порушення публічного порядку.

Закон України «Про міжнародне приватне право» дозволяє сторонам правовідносин із іноземним елементом застосовувати іноземне право. Цим часто користуються сторони угод у сфері зовнішньоекономічної діяльності, транскордонного фінансування, злиття та поглинань.

Здобувачам вищої слід звернути увагу на те, що вибір іноземного права не є гарантією того, що під час розгляду спору українські суди не застосують норми українського права. З-поміж винятків ст. 14 зазначеного закону передбачає, що імперативні норми права України зберігають свою дію незалежно від вибору іншого права сторонами. Законодавець у цій статті не надав чіткого визначення або критеріїв, за якими судді могли б відрізнити імперативні норми від інших норм. Це дає простір для широкого тлумачення терміна, ускладнює правозастосування і вносить елемент непередбачуваності у домовленості сторін, які не можуть бути впевненими, норми якого права суд застосує до їхньої угоди.

Важливою для розуміння є дефініція «імперативні норми права». Сучасна концепція імперативних норм у міжнародному приватному праві полягає в тому, що в будь-якому національному законодавстві є такі норми, які, з огляду на їхнє особливо важливе значення, повинні застосовуватися незалежно від принципу автономії волі сторін. Вони по суті усувають дію колізійних норм, а отже, обмежують застосування іноземного права.

Визначення того, які конкретно норми вважаються імперативними, є складним завданням, адже переважна більшість правових систем не надає їх вичерпного переліку, а лише описує їхні характеристики. Традиційно в міжнародному приватному праві

імперативними вважаються норми, що мають особливе значення для забезпечення прав та інтересів учасників цивільно-правових відносин, а також містять вказівку на їхню імперативність безпосередньо у тексті норми.

Тобто значення імперативності в контексті міжнародного приватного права необхідно розуміти окремо від дихотомії імперативних та диспозитивних норм у загальній теорії права. Простими словами, не будь-яка імперативна норма, наприклад, Цивільного кодексу України, буде імперативною нормою за ст. 14 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Іноземні кодифікації міжнародного приватного права часто використовують більш влучну термінологію, що краще передає природу цієї імперативності. Це такі терміни, як «надімперативні», «абсолютні», «суворо обов'язкові норми» тощо.

Імперативність таких норм і їх пряме застосування, попри колізійні норми/вибір права сторонами, впливає та обґрунтовується тим, що вони регулюють правовідносини, які мають особливе значення для держави та суспільства, і тому законодавець вирішує, що ці правовідносини не можуть бути підпорядковані законам іншої країни.

До нещодавнього часу була відсутня судова практика, що чітко пояснювала б описану вище особливість імперативності в контексті згаданого закону. У постанові Великої Палати Верховного Суду у справі № 904/2104/19 від 16 листопада 2021 р. суд скористався можливістю заповнити цю прогалину. У справі вирішувалось, чи є дійсними кредиторські вимоги за договором поруки, що регулюється англійським правом. Зокрема, розглядалося питання, чи вважаються імперативними в розумінні статті 14 Закону України «Про міжнародне приватне право» приписи частини 4 статті 559 Цивільного кодексу України про припинення поруки зі спливом шести місяців від дня настання строку виконання основного зобов'язання. Обґрунтовуючи свою правову позицію, суд зазначив, що до імперативних норм віднесено виняткові норми матеріального права, які мають настільки особливе значення для забезпечення прав та інтересів учасників приватноправових відносин, що можуть одержувати імперативний характер у порівнянні з нормами іноземної держави, що були обрані сторонами правовідносин з іноземним елементом за принципом автономії волі в порядку статті 5 Закону України «Про міжнародне приватне право».

Цікаво, що Верховний Суд послався на положення Регламенту (ЄС) № 593/2008 «Про право, яке підлягає застосуванню до договірних

зобов'язань» («Рим І») від 17 червня 2008 р., а саме на його статтю 9, яка передбачає, що під час визначення імперативних норм у міжнародному праві йдеться про норми, дотримання яких визнане настільки важливим для захисту публічних інтересів країни, що стосуються її політичного, соціального або економічного порядку, що вони підлягають застосуванню до будь-якої ситуації, що потрапляє у сферу їхньої дії, незалежно від права, що підлягає застосуванню.

Отже, Верховний Суд зазначив, що в розумінні статті 14 Закону України «Про міжнародне приватне право» імперативними нормами є не будь-які норми права України, що прямо визначають правила поведінки та виражаються в категоричних розпорядженнях держави, а такі норми, які регулюють правовідносини, що мають виключне та особливе значення для держави чи суспільства, у зв'язку із чим держава Україна за жодних обставин не допускає підпорядкування таких правовідносин іноземному праву.

Таким чином, норми Цивільного кодексу України про поруку та підстави її припинення не належать до правових норм, що регулюють публічний порядок у державі, ними не визначаються принципи та засади обороту майна, вони не впливають на основи наявного ладу та не обмежують конституційні права та свободи особи, а тому не є імперативними в розумінні згаданої статті 14.

Аналогічну правову позицію, вже щодо норм Цивільного кодексу України, які регулюють договір дарування, викладено в постанові Верховного Суду у справі № 509/3010/19 від 19.01.2022.

Отже, практика Верховного Суду внесла довгоочікувану ясність і підтвердила, що не будь-які імперативні норми українського права є імперативними для цілей статті 14 Закону України «Про міжнародне приватне право». Це має зменшити невизначеність у спорах за іноземним правом. І хоча запропоноване Верховним Судом визначення залишається доволі широким, воно все одно дає змогу юристам краще оцінити ризик застосування українського права, попри вибір іноземного⁴⁷.

Закон не завжди чітко визначає форму, в якій має бути здійснений вибір права. У деяких випадках вибір права має бути чітко виражений у договорі, в інших – його можна встановити на підставі дії сторін або інших обставин справи.

Здобувачам вищої освіти необхідно пам'ятати, що судова практика

⁴⁷ Верховний Суд пояснив, які норми права України є «імперативними». PRAVO.UA. URL : <https://pravo.ua/verkhovnyi-sud-poyasnyv-iaki-normy-prava-ukrainy-ie-imperatyvnymy/>.

свідчить про те, що суди активно застосовують принцип автономії волі сторін при розгляді спорів із іноземним елементом. Наприклад, Закарпатський апеляційний суд у постанові у справі № 297/1709/20 від 07 лютого 2024 р. зазначив: «У правовідносинах з іноземним елементом, які виникли на підставі правочину з вибором сторонами права іноземної держави, що підлягає застосуванню до таких правовідносин, як зміст правочину, так і його тлумачення визначаються іноземним правом, що сторони обрали за принципом автономії волі»⁴⁸.

Для багатьох видів договорів існують міжнародні конвенції, що встановлюють єдині правила. Це сприяє уніфікації міжнародного приватного права і полегшує укладення та виконання міжнародних договорів.

Уже протягом кількох десятиліть Гаазька конференція з міжнародного приватного права (далі – Гаазька конференція)⁴⁹, Комісія Організації Об'єднаних Націй з права міжнародної торгівлі (далі – ЮНСІТРАЛ)⁵⁰ та Міжнародний інститут уніфікації приватного права (далі – УНІДРУА)⁵¹ працюють над підготовкою однакових правових текстів із метою сприяння погодженню та модернізації комерційного договірної права.

У цю роботу на глобальному та регіональному рівнях також зробили значний внесок інші міжнародні, урядові та неурядові організації.

Зокрема, Гаазька конференція, ЮНСІТРАЛ та УНІДРУА підготували низку текстів, що доповнюють одне одного: Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (далі – КМКПТ)⁵², Принципи міжнародних комерційних договорів УНІДРУА⁵³ та Принципи вибору права у

⁴⁸ Постанова Закарпатського апеляційного суду у справі № 297/1709/20 від 07.02.2024. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117027199>.

⁴⁹ [Ukrainian translations of HCCH Conventions. HCCH. URL : https://www.hcch.net/ukrainian.](https://www.hcch.net/ukrainian)

⁵⁰ United Nations Commission On International Trade Law. URL : <https://uncitral.un.org/>.

⁵¹ International Institute for the Unification of Private Law. URL : <https://www.unidroit.org/>.

⁵² Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.

⁵³ UNIDROIT Principles 2016. UNIDROIT. URL : <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016/>.

міжнародних комерційних договорах⁵⁴.

Крім того, ЮНСІТРАЛ підготувала інші міжнародні договори, які тісно пов'язані з КМКПТ і які доповнюють її положення, що стосуються конкретних питань, таких як Конвенція Організації Об'єднаних Націй про використання електронних сповіщень у міжнародних договорах 2005 р.⁵⁵ та Конвенція про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів 1974 р.⁵⁶.

Гаазька конференція, у свою чергу, прийняла низку міжнародних договорів, що стосувалися вибору правових норм у галузі міжнародної купівлі-продажу: Конвенцію про право, що застосовується до міжнародної купівлі-продажу товарів (1955 р.)⁵⁷, Конвенцію про право, що може бути застосоване до агентських угод 1978 р.⁵⁸ та Конвенцію про право, що застосовується до договорів міжнародної купівлі-продажу товарів 1986 р.⁵⁹.

Крім того, слід зазначити, що УНІДРУА також прийняла Конвенцію про представництво у міжнародній купівлі-продажу товарів 1983 р., що регулює матеріально-правові аспекти агентських послуг⁶⁰.

Здобувачам вищої освіти слід звернути увагу на те, що однією з проблем колізійного регулювання є кваліфікація, тобто визначення правової природи правочину для застосування відповідних колізійних норм. Наприклад, договір лізингу може кваліфікуватися як договір оренди, договір купівлі-продажу або як окремий вид договору. Вибір кваліфікації може вплинути на визначення права, що застосовується до договору.

Договір міжнародної купівлі-продажу товарів – це договір, за яким продавець зобов'язується передати товар у власність покупця, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього

⁵⁴ *Principles on Choice of Law in International Commercial Contracts*. HCCH. URL : <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=135>.

⁵⁵ *United Nations Convention on International Multimodal Transport of Goods*. URL : https://unctad.org/system/files/official-document/tdmtconf17_en.pdf.

⁵⁶ Конвенція про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14.06.1974. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002#Text.

⁵⁷ *Convention on the law applicable to international sales of goods. Done at The Hague, on 15 June 1955*. URL : <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20510/volume-510-I-7411-English.pdf>.

⁵⁸ *Convention of 14 March 1978 on the Law Applicable to Agency*. URL : <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=89>.

⁵⁹ *Convention of 22 December 1986 on the Law Applicable to Contracts for the International Sale of Goods*. HCCH. URL : <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=61>.

⁶⁰ *Convention on Agency in the International Sale of Goods (Geneva, 1983)*. UNIDROIT. URL : <https://www.unidroit.org/instruments/agency/>.

обумовлену ціну.

Віденська конвенція 1980 р. спрямована на уніфікацію міжнародного торговельного права. Вона регулює формування договору, права та обов'язки сторін, передачу ризику, недоліки товару, відповідальність за порушення договору. Ця конвенція є одним із найважливіших міжнародних договорів у сфері міжнародної торгівлі⁶¹.

Нью-Йоркська конвенція 1974 р. уніфікує правила щодо позовної давності в міжнародній купівлі-продажу товарів, встановлюючи строки позовної давності, підстави для переривання та поновлення строку⁶².

Договір про міжнародне перевезення – це договір, за яким перевізник зобов'язується доставити вантаж або пасажирів у пункт призначення, а відправник зобов'язується сплатити за перевезення. Загальні правила укладання договору перевезення вантажу закріплені у ст. 909 ЦК України та ч. 1 ст. 307 ГК України. Важливу роль у регулюванні договірних відносин суб'єктів перевезень відіграють і міжнародні угоди, зокрема Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів від 19.05.1956⁶³, Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу від 09.10.1997⁶⁴.

Види міжнародних перевезень та їхні особливості:

- **залізничні перевезення:** характеризуються високою вантажопідйомністю і відносно низькою вартістю. Проте залізничні перевезення можуть бути повільнішими за інші види перевезень і залежать від наявності залізничної інфраструктури. Відповідно до Конвенції про залізничні перевезення (КОТІФ) вантажі можуть допускатися до транспортування за наявності супровідних документів⁶⁵.

Здобувачам вищої освіти необхідно знати про необхідність оформити такі документи: 1) договір (угода на перевезення) (у документі перераховується вся супровідна документація, зазначаються актуальні відомості для проходження митного контролю); 2) товарно-

⁶¹ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.

⁶² Конвенція про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14.06.1974. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002#Text.

⁶³ Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів від 19.05.1956. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_234#Text.

⁶⁴ Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_034#Text.

⁶⁵ Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) від 09.05.1980 згідно з текстом Протоколу змін від 03 червня 1999 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_291#Text.

транспортні документи (подається оригінал та дублікат товарно-транспортної накладної, листи видачі та отримання товарів, дорожня відомість, у накладній відображається основна інформація про вантаж, що транспортується; документ оформлюється мовою країни-відправника, дублюється англійською чи китайською); 3) платіжні документи (дані про те, що оплачуватиме відправник, а що – одержувач, відображаються у договорі); 4) карнет АТА (потрібна при міжнародних перевезеннях вантажів, не призначених для реалізації (для виставок, концертів, змагань та ін.), карнет АТА замінює митну декларацію, дозволяє виключити зайві фінансові витрати, не потребує перекладу мовою країни-отримувача); 5) CMR (товарно-транспортна накладна міжнародного зразка, що містить дані про відправника, компанію-перевізника, одержувача вантажу, кількість та час доставки вантажу і заповнюється CMR у трьох примірниках); 6) сертифікаційна документація (сертифікати якості, фітосанітарна, карантинна та інша документація);

• **морські перевезення:** є найбільш економічним способом перевезення великих обсягів вантажів на далекі відстані. Однак, морські перевезення можуть бути повільними і залежать від погодних умов. У галузі міжнародних перевезень найбільша кількість спірних питань виникає під час здійснення міжнародних морських перевезень. Це обумовлюється тим, що правовідносини у сфері міжнародних морських перевезень відрізняються великою різноманітністю, а також своєрідним характером джерел законодавчого регулювання окремих правовідносин. Нормативно-правові акти зарубіжних країн, як правило, не містять таких колізійних норм, що встановлюють, право якої держави може застосовуватися при реалізації відповідних правовідносин у сфері морських перевезень вантажів. Поширення набула судова практика з розгляду спорів та розбіжностей із цих питань. У Великобританії та Франції застосовується закон прапора судна, у Німеччині передбачається правове регулювання країни призначення вантажу. Законодавство Польщі встановлює правила застосування закону, що обирається сторонами за укладеною згодою. Якщо немає вибору за договором перевезення, то може застосовуватися право місця знаходження перевізника. Морські перевезення здійснюються на різних умовах. Коли перевезення вантажу здійснюється без надання морським перевізником свого судна або його частини, то правовідносини суб'єктів повинні оформлювати коносамент. На сьогодні ці правовідносини регулюються Міжнародною конвенцією про уніфікацію деяких правил про коносамент 1924 р. (або Гаазькими правилами –

Hague Rules)⁶⁶. Цей документ установлює єдині правила про коносамент, що визначають межі відповідальності судновласників при перевезенні вантажів за коносаменами. Вони були доповнені відповідними Протоколами 1968 р. та 1979 р. і в новій редакції мають назву Гаазько-Вісбійських правил (Hague-Visby Rules). У цей період була також прийнята Конвенція ООН про морські перевезення вантажів 1978 р. (Гамбурзькі правила – Hamburg Rules). Також існують Роттердамські правила (Rotterdam Rules) – Конвенція ООН про договори на міжнародні перевезення вантажів повністю або частково морським транспортом 2008 р., які доповнюють Гаазько-Вісбійські правила та Гамбурзькі правила⁶⁷. Практично умови здійснення морських вантажоперевезень визначаються у договорах фрахтування, що укладаються між суб'єктами, коли перевізник надає для транспортування вантажу все судно, або у коносаментах під час перевезення окремих партій вантажу. Найбільш поширеною формою вантажоперевезення морським транспортом є регулярні або лінійні вантажоперевезення, що здійснюються на базі укладених договорів та угод про організацію постійних морських ліній;

- **повітряні перевезення:** є найшвидшим способом перевезення пасажирів і вантажів, але вони також є найдорожчими;

- **автомобільні перевезення:** характеризуються гнучкістю і можливістю доставки «від дверей до дверей». Однак автомобільні перевезення мають обмежену вантажопідйомність і можуть бути ускладнені дорожніми заторами;

- **річкові перевезення:** використовуються для перевезення вантажів внутрішніми водними шляхами. Вони є економічними і екологічно чистими, але залежать від наявності судноплавних річок і каналів⁶⁸;

- **змішані перевезення:** поєднують у собі кілька видів перевезень. Наприклад, вантаж може бути доставлений із Китаю до України морським транспортом, а потім автомобільним транспортом –

⁶⁶ International Convention for the Unification of Certain Rules of Law relating to Bills of Lading. Brussels, 25 August 1924. URL : https://dgtr.de/wp-content/uploads/HaagerRegeln_e.pdf.

⁶⁷ Кунда Н. Міжнародні морські перевезення: аспекти правового регулювання. *Scientific Trends and Trends in the Context of Globalization : the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference (August 19-20, 2022, Umeå, Sweden)*. 2022. № 24 (121). С. 325–336. URL : <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.08.2022.031>. С. 326.

⁶⁸ Horoshkova L., Vasyl'yeva O., Maslova O., Sumets A. River logistics amid war and post-war recovery in Ukraine: current situation and prospects. *University Economic Bulletin*. 2023. No. 56. P. 113–125. URL : <https://doi.org/10.31470/2306-546x-2023-56-113-125>. С. 117.

до складу одержувача⁶⁹.

Документи, що використовуються при міжнародних перевезеннях:

- **коносамент:** документ, що засвідчує укладення договору морського перевезення вантажів. Він є товаророзпорядчим документом, тобто дає його власнику право розпоряджатися вантажем.
- **авіанакладна:** документ, що засвідчує укладення договору повітряного перевезення вантажів.
- **CMR-накладна:** документ, що засвідчує укладення договору міжнародного перевезення вантажів автомобільним транспортом.

Перевізник несе відповідальність за невиконання або неналежне виконання договору перевезення. Підстави і розмір відповідальності перевізника визначаються законом або договором перевезення.

Міжнародні організації та конвенції, що регулюють міжнародні перевезення:

- **ООН:** комісія ООН з міжнародного торгового права (ЮНСІТРАЛ) розробляє конвенції з міжнародних перевезень, спрямовані на уніфікацію правил перевезення вантажів різними видами транспорту. Здобувачам вищої освіти необхідно пам'ятати, що з метою узгодження режиму, що регулює міжнародні перевезення з особливим акцентом на морське судноплавство, ЮНСІТРАЛ підготувала низку конвенцій.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про морські перевезення вантажів (Гамбург, 1978 р.), відома також під назвою «Гамбурзькі правила», встановлює єдиний правовий режим, що регулює права та обов'язки відправників вантажу, перевізників і вантажоодержувачів за договором морського перевезення вантажів. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про відповідальність операторів транспортних терміналів у міжнародній торгівлі (Відень, 1991 р.), що доповнює Гамбурзькі правила, встановлює однаковий правовий режим, що регулює відповідальність оператора транспортного терміналу (тобто комерційних підприємств, що приймають у своє відання вантажі до, під час або після перевезення) за втрату або пошкодження вантажу, а також за затримку передачі вантажу.

У Конвенції Організації Об'єднаних Націй про договори на міжнародні перевезення вантажів повністю або частково морським транспортом (Нью-Йорк, 2008 рік), відомої також під назвою «Роттердамські правила», з урахуванням, зокрема, Гамбурзьких правил,

⁶⁹ Юнєя Ч. Міжнародні змішані перевезення: теоретична сутність та практичне значення. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 4 (40). С. 91–97. С.94.

встановлюється одноманітний та сучасний правовий режим, що регулює права та обов'язки відправників вантажу, перевізників і вантажоодержувачів за договором перевезення «від дверей до дверей», що включає міжнародний морський етап.

Роттердамські правила забезпечують правову основу, що враховує багато технологічних і комерційних змін, котрі відбулися у сфері морських перевезень за період, що минув після прийняття більш ранніх конвенцій про морські перевезення вантажів, у тому числі зростання контейнерних перевезень, прагнення організувати перевезення «від дверей до дверей» шляхом укладання одного договору та розширення масштабів використання електронних транспортних документів. Конвенція надає вантажовідправникам і перевізникам збалансований та універсальний режим, що має обов'язкову силу, на підтримку виконання договорів морського перевезення, які можуть передбачати і змішаний вид перевезення вантажів.

Конвенція Організації Об'єднаних Націй про міжнародні наслідки продажу судів на підставі судового рішення (Нью-Йорк, 2022 рік), також відома як Пекінська конвенція про продаж судів на підставі судового рішення, встановлює узгоджений режим надання міжнародної сили необтяженому праву власності на морські суда, продані на підставі судового рішення⁷⁰.

На додаток до цих конвенцій ЮНСІТРАЛ сформулювала типові положення щодо зазначення або коригування сум у грошовому вираженні у міжнародних конвенціях про перевезення та відповідальність. У 1982 р. ЮНСІТРАЛ прийняла типові положення, що встановлює універсальну розрахункову одиницю постійної вартості для зазначення сум у грошовому вираженні, а також альтернативні типові положення для коригування суми, зазначеної в тій чи іншій конвенції: типові положення, що стосується індексу цін, та типовий порядок внесення поправок до положення про межі відповідальності.

Здобувачам вищої освіти необхідно пам'ятати, що:

- **Міжнародний союз залізниць** розробляє міжнародні залізничні конвенції та кодекси, що сприяють гармонізації правил залізничних перевезень між різними країнами⁷¹;

- **Міжнародна морська організація** забезпечує безпеку на морі

⁷⁰ United Nations Convention on the International Effects of Judicial Sales of Ships. Vienna : United Nations, 2023. 115 p. URL : https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/united_nations_convention_on_the_international_effects_of_judicial_sales_of_ships.pdf.

⁷¹ International union of railways. URL : <https://www.uic.org/>.

та запобігання забрудненню морського середовища, розробляє конвенції SOLAS (Міжнародна конвенція з охорони людського життя на морі), MARPOL (Міжнародна конвенція про запобігання забрудненню моря з суден), STCW (Міжнародна конвенція про підготовку та дипломування моряків та несення вахти) та ін.⁷²;

- **Гамбурзькі правила** регулюють договори морського перевезення вантажів, встановлюючи права та обов'язки перевізника і вантажовідправника⁷³;

- **КОТІФ** (Конвенція про залізничні перевезення 1980 р.) уніфікує правила міжнародних залізничних перевезень⁷⁴;

- **CMR** (Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів 1956 р.) встановлює єдині правила для автомобільних перевезень вантажів між країнами-учасницями конвенції⁷⁵;

- **Чиказька конвенція** регулює міжнародні повітряні перевезення, встановлюючи основні принципи міжнародної цивільної авіації⁷⁶;

- **Монреальські конвенції** регулюють договори міжнародних повітряних перевезень пасажирів, багажу та вантажів, уніфікуючи правила перевезення і відповідальність перевізника⁷⁷;

- **Європейська угода про міжнародні перевезення небезпечних вантажів внутрішніми водними шляхами** регулює міжнародні річкові перевезення в Європі, сприяючи розвитку внутрішнього водного транспорту⁷⁸;

- **Конвенція ООН про міжнародні змішані перевезення вантажів** регулює перевезення, що здійснюються кількома видами

⁷² International maritime organization. URL : <https://www.imo.org/en>.

⁷³ United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea, 1978. United Nations, 1994. 34 p. URL : https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/hamburg_rules_e.pdf.

⁷⁴ Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) від 09.05.1980 згідно з текстом Протоколу змін від 03 червня 1999 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_291#Text.

⁷⁵ Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів від 19.05.1956. URL : https://ips.ligazakon.net/document/mu56k02u?an=&ed=0000_00_00&dtm=&le=.

⁷⁶ Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text.

⁷⁷ Конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень від 28.05.1999. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_594#Text.

⁷⁸ Європейська угода про міжнародні перевезення небезпечних вантажів внутрішніми водними шляхами (ВОПНВ) від 26.05.2000. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_169#Text.

транспорту, встановлюючи єдині правила для таких перевезень⁷⁹.

Крім того, здобувачам вищої освіти слід звернути увагу, що розвиток цивільного права у кожній окремій державі для внутрішніх потреб відбувався залежно від певних особливостей соціально-економічного розвитку та специфіки діяльності так званих «юридичних шкіл», або колективів вчених-правників, що визначали зміст доктрини цивільного права, наповнювали змістом порожні правничі дефініції.

Наприклад, розширення економічного співробітництва в Європі обумовило спроби уніфікації законів європейських держав, що, у свою чергу, має сприяти економічній інтеграції. Однак найвпливовішим виявився метод складання модельних законів. До них належать, зокрема, Принципи європейського договірного права, Принципи міжнародних комерційних договорів та найбільш об'ємний типовий закон – Модельні правила європейського приватного права (Draft Common Frame of Reference).

Над розробкою останнього спеціальна комісія, до складу якої увійшли професори з цивільного права, працювала протягом 1999–2009 років. Спочатку її метою була підготовка Європейського цивільного кодексу (Європейського зобов'язально-правового кодексу), однак, зважаючи на відсутність у Великій Британії та скандинавських країнах кодифікованого цивільного законодавства, Європейська комісія вирішила змінити назву цієї праці на більш нейтральну – Модельні правила європейського приватного права⁸⁰.

Останню редакцію Draft Common Frame of Reference прийнято у 2009 р. За структурою Draft Common Frame of Reference складається з 10 книг і встановлює як принципи, так і модельні норми. Три перші книги містять загальну частину, що становить перероблений варіант Принципів європейського договірного права. До спеціальної частини входять книги з четвертої до десятої. Найбільша за обсягом – четверта, що встановлює модельні норми для окремих видів договорів. Книги з п'ятої до сьомої присвячено недоговірним зобов'язанням. Книги з восьмої до десятої є допоміжними та висвітлюють такі питання, як набуття і втрата права власності на товари, майнове забезпечення рухомими активами і трасти.

⁷⁹ United Nations Convention on International Multimodal Transport of Goods. URL : https://unctad.org/system/files/official-document/tdmtconf17_en.pdf.

⁸⁰ Акіменко Ю. Ю. Модельні правила приватного права як інструмент гармонізації приватного права Європейського Союзу. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. Т. 2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 464–465. С. 465.

Загалом слід відмітити значну кількість джерел правового регулювання такої сфери, як правочини у міжнародному приватному праві.

3.2. Глосарій до теми

1. АЛЬТЕРНАТИВНІ КОЛІЗІЙНІ НОРМИ – норми, які передбачають кілька правил на вибір права для цього, тобто зазначеного обсягом цієї норми, приватного правовідношення; правозастосовні органи, а також сторони можуть застосовувати будь-яке з них.

2. АЛЬТЕРНАТИВНІ СПОСОБИ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРИВАТНОПРАВОВИХ СПОРІВ – ті, які можливі поза державним судом і міжнародним комерційним арбітражем: примирювальне провадження, посередництво, доарбітражне провадження, мініпроцес. У примирювальній процедурі завдяки третім особам сторони схиляються до взаємоприйнятного компромісу. Посередник діє як провідник волі сторін і не має права самостійно ухвалювати рішення щодо розв'язання спору.

3. АПОСТИЛЬ – спеціальний штамп, що підтверджує справжність підпису, статусу особи, яка підписала документ, та, у відповідних випадках, справжність печатки або штампу, яким скріплено документ.

4. АРБІТРАЖНА УГОДА – угода сторін про те, що суперечки, які вже виникли або виникнуть у майбутньому між сторонами, будуть передані ними на розгляд третейського суду.

5. ВЗАЄМНА ГАРМОНІЗАЦІЯ – запозичення країнами норм права, спираючись передусім на рішення міжнародних організацій, модельні й типові закони, у результаті чого з'являються схожі, але не тотожні закони та інші нормативні акти.

6. ВЗАЄМНІСТЬ – принцип, що означає застосування у певній державі права іншої держави, оскільки остання застосовує у себе право першої держави.

7. ВИКЛЮЧНА ПІДСУДНІСТЬ – поняття, яке означає, що лише вітчизняні суди можуть розглядати і ухвалювати рішення за певними справами з участю іноземного елемента.

8. ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ – підприємницька діяльність у сфері міжнародного обміну товарами, роботами, послугами, інформацією, результатами інтелектуальної діяльності, зокрема винятковими правами на них (інтелектуальною власністю).

9. ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНА УГОДА – угода, що опосередковує підприємницьку діяльність у галузі міжнародного обміну товарами, роботами, послугами, інформацією, інтелектуальною власністю.

10. СХЕМА ТРАНСКОРДОННОГО НЕТТІНГУ (cross-border netting scheme) – правочин про зарахування нетто-позицій чи зобов'язань між сторонами більш ніж в одній країні чи юрисдикції.

3.3. Тестові завдання до теми.

Виберіть одну правильну відповідь:

1. *На яких засадах держава бере участь у приватно-правових відносинах із іноземним елементом:*

- а) на рівних засадах із фізичними особами та організаціями;
- б) на рівних засадах із фізичними особами та організаціями, але має імунітет;
- с) фізичні особи та організації підпорядковуються державі як владному суб'єкту;
- д) держава підпорядковується фізичним особам та організаціям.

2. *Якими актами може визначатися правовий статус міжнародної організації:*

- а) виключно міжнародним договором, відповідно до якого вона створена виключно її установчими документами;
- б) міжнародним договором, відповідно до якого вона створена, та її установчими документами;
- в) міжнародним договором, відповідно до якого вона створена, та її установчими документами чи угодою з компетентним органом;
- г) законодавством країни, компетентний орган якого розглядає справу.

Виберіть декілька правильних відповідей:

3. *Що в міжнародному приватному праві розуміється під «дідусевим» (стабілізаційним) застереженням:*

- а) повний та безумовний захист іноземних інвесторів;
- б) надання іноземним інвесторам гарантій від несприятливої зміни законодавства;
- в) протекціоністський захист вітчизняного інвестора;

- г) створення перешкод для проникнення до країни іноземного інвестора;
- д) надання іноземним інвесторам гарантій від націоналізації їхнього майна.
- е) підтримання аболіціонізму щодо національного інвестора;
- ж) фіксація змісту норм національного законодавства на момент внесення іноземної інвестиції.

4. Які методи правового регулювання властиві міжнародному приватному праву:

- а) колізійний;
- б) прямий;
- в) непрямий;
- г) матеріально-правовий;
- д) диференційований;
- е) ізолюваний;
- ж) рефракційний.

Визначте послідовність:

5. Угода щодо транскордонного неттінгу – генеральна угода або інший документ, положення якого містять умови та порядок проведення неттінгу зобов'язань за деривативами, операціями репо/зворотного репо між банком/учасником банківської групи та контрагентом, виконується у такій послідовності:

- а) припинення дії зобов'язань;
- б) проведення вартісної оцінки сальдо;
- в) розрахунок чистої суми залишку (нетто-зобов'язання).

6. Основні обов'язки покупця за Віденською конвенцією 1980 р. виконуються у такій послідовності:

- а) оглянути отриманий товар або забезпечити його огляд у такий короткий термін, який практично можливий за цих обставин;
- б) направити продавцю повідомлення, що містять дані про характер невідповідності товару договору протягом розумного терміну, але не пізніше двох років із моменту виявлення вади;
- в) прийняти поставку товару відповідно до договору;
- г) сплатити ціну за поставлений товар в день, що встановлений договором.

Виберіть одну правильну відповідь:

7. Між болівійською фірмою «Птьючи» (далі – Продавець) та українським ФОП «Пантелеймон Салоїд» (далі – Покупець) було укладено договір купівлі-продажу 10 тонн какао-бобів у строки та у порядку, встановлені сторонами договору. Згідно з визначеними договором умовами Продавець зробив відвантаження какао-бобів постачальнику. Покупець від виконання зобов'язань відмовився, відвантажений товар не оплатив та подав Продавцю документи, котрі свідчать, що контракт підписано особою, яка не є співробітником Покупця та не отримувала повноважень на підписання договору. Продавець підтвердив, що контракт був справді підписаний від імені Покупця особою, яка не надала письмових повноважень на його підписання, однак ця особа була присутня в офісі Покупця увесь час перемовин та укладання цього договору. У зв'язку з тим, що в договорі було включено арбітражну угоду, Продавець звернувся за Правилами прискореної арбітражної процедури до Арбітражного інституту Стокгольмської торговельної палати. З чого починається розгляд за Правилами прискореної арбітражної процедури Арбітражного інституту Стокгольмської торговельної палати:

- а) реєстраційного збору;
- б) пояснення відповідача;
- в) запитування у сторін додаткової інформації;
- г) прохання про арбітраж.

8. Між румунською (позивач) та українською (відповідач) організаціями у 1996 р. було укладено контракт купівлі-продажу оптової партії чоловічого взуття, відповідно до якого товари були поставлені в Україну, але відповідач зробив лише часткову оплату. Незважаючи на те, що у контракті не було угоди про вибір арбітражу, позивач звернувся до Міжнародного комерційного арбітражного суду при Торгово-промисловій палаті України з позовом до української організації. Чи зобов'язаний арбітражний суд розглядати цю суперечку:

- а) так, зобов'язаний;
- б) ні, не зобов'язаний;
- в) зобов'язаний передати справу до Верховного Суду;
- г) зобов'язаний передати справу до Вищого господарського Суду;

Тема 4

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІМЕЙНИХ ПРАВОВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

4.1. Методичні рекомендації

Першим, на що здобувачам вищої освіти потрібно звернути увагу при вивченні цієї теми, є те, що сім'я – одна з найдавніших форм соціальної спільноти людей. Вона пов'язана з усіма сферами діяльності людини через різноманітні канали та розвинуті механізми. Розвиваючись і змінюючись разом із суспільством, сім'я одночасно задовольняє та визначає особисті потреби, значення яких постійно зростає. Традиційні ролі поступилися місцем гнучкій та адаптивній кооперації у відносинах і діяльності, заснованій на спільних інтересах, цілях, потребах, поглядах та емоціях.

Дослідження, проведені українськими соціологами, демографами, психологами, а також наші власні спостереження свідчать про те, що сучасний стан функціонування сім'ї є критичним. Серед показників цього стану: значне зниження матеріального благополуччя сімей, порушення нормальних умов їх існування, зменшення народжуваності, збільшення кількості розлучень, дисфункціональний розвиток сімей, що виявляється в підвищеній напрузі, незадоволеності, придушенні почуттів і співзалежності.

Ситуація у сфері шлюбу та сім'ї вимагає термінового втручання з боку суспільства, політиків, бізнесменів і науковців. Аналіз проблем, тенденцій і механізмів функціонування сім'ї дозволить створити концепції та програми підтримки. Науковий підхід до формування завдань соціальної та демографічної політики повинен враховувати об'єктивні процеси розвитку сім'ї та соціально-демографічні тенденції, що забезпечують можливість прогнозувати майбутнє інституту сім'ї.

Порівняльне сімейне право, міжнародне сімейне право та сімейне право не є синонімами. Сімейне право, незважаючи на домінування приватноправових норм, також містить публічно-правові елементи, що робить його складовою частиною приватного права. В Україні вже протягом кількох десятиліть триває дискусія щодо природи сімейного права: чи слід вважати його підгалуззю цивільного права, чи ж

незалежною галуззю? Деякі науковці (Т. Боднар, Є. Ворожейкін, Л. Глиняна, В. Гопанчук, Л. Красицька, В. Рясенцев, Ю. Толстой, В. Труба, Ю. Червоний та ін.) переконані, що специфіка предмета та методів, котрі використовуються в сімейному праві, надають йому самостійного статусу як галузі права. Поміж основних аргументів, що підтверджують цю думку, вказуються особливий склад суб'єктів сімейних відносин; специфічні юридичні факти, що впливають на виникнення, зміну та припинення сімейних відносин; тривалість більшості сімейних відносин, їхній особисто-довірчий та безоплатний характер; переважання особистих немайнових відносин над майновими, а також похідний характер останніх; індивідуалізація учасників і недопустимість представництва тощо.⁸¹

Прихильники іншої думки (Ч. Азімов, М. Антокольська, В. Борисова, М. Дякович, І. Жилінкова, І. Харитонов та ін.) доводять, що сімейне право є підгалуззю цивільного права. На їхню думку, незважаючи на специфіку сімейного права, воно охоплюється предметом цивільного права, адже регулює майнові та особисті немайнові відносини на основі рівності та майнової самостійності. І. Жилінкова зазначає, що у дореволюційній правовій науці сімейне право не розглядалося як окрема галузь, а вважалося частиною цивільного права. Варто зауважити, що до ХХ ст. держава обмежено регулювала сімейні відносини через право і ця сфера здебільшого належала до компетенції релігійних та моральних норм.

Метод сімейного права дослідники характеризують як «комплексний», із «переважанням диспозитивних засад», а інколи навіть «імперативно-дозволювальний».⁸² Із останньою характеристикою не можна погодитися, оскільки, хоча елементи імперативності й присутні в методі сімейного права, диспозитивні засади все ж переважають, що зумовлене природною належністю сімейного права до приватного права. Таким чином, сімейне право є підгалуззю приватного права, тісно пов'язаною з цивільним правом, і становить систему норм, котрі на засадах рівності, справедливості та інших принципах регулюють особисті немайнові та майнові відносини між подружжям, батьками та дітьми, партнерами у фактичному союзі, усиновителями та усиновленими, дітьми без батьківського піклування та особами, які їх виховують, іншими членами сім'ї та родичами.

⁸¹ Булеца С. Б., Заборовський В. В., Фазикош В. Г. та ін. Сімейне право України : підруч. / за ред. С. Б. Булеци, В. Г. Фазикоша. Київ : Знання, 2015. 375 с. С. 21–24.

⁸² Сімейне право України : підруч. / за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 288 с. С. 20–23.

Міжнародне сімейне право є підгалуззю міжнародного приватного права та регулює сімейні відносини, що містять «іноземний елемент». Згідно з п. 2 ст. 1 Закону України «Про міжнародне приватне право» іноземний елемент виступає як характеристика приватноправових відносин і може виявлятися у таких формах:

- один із учасників правовідносин є іноземцем, особою без громадянства або іноземною юридичною особою (іноземний суб'єкт);
- об'єкт правовідносин розташований на території іноземної держави (іноземний об'єкт);
- юридичний факт, що впливає на виникнення, зміну або припинення правовідносин, мав або має місце на території іноземної держави (іноземний юридичний факт).⁸³

Отже, міжнародне сімейне право охоплює особисті немайнові та майнові відносини, що виникають між членами сім'ї та містять іноземний елемент.

Порівняльне сімейне право розглядається як наука та навчальна дисципліна. На думку Н. Анцух, порівняльне сімейне право є системою правових норм, за допомогою порівняння яких виявляються закономірності та тенденції розвитку шлюбно-сімейних відносин в іноземних державах, а також визначається відповідність національного законодавства міжнародним стандартам, що дає змогу вирішувати теоретичні та практичні проблеми.

Проте з цим визначенням важко погодитися, оскільки порівняльне сімейне право не є системою правових норм; така характеристика належить сімейному праву окремої держави. Отже, порівняльне сімейне право є наукою, що вивчає національне законодавство у сфері сімейних відносин різних країн, порівнює подібні чи аналогічні сімейно-правові норми та інститути, виявляє закономірності та тенденції їх розвитку, а також встановлює відповідність національного сімейного законодавства міжнародним стандартам регулювання сімейних відносин.

Метою порівняльного сімейного права є не лише виявлення схожих та відмінних правових норм, але й визначення найкращих практик у регулюванні сімейних відносин, а також розробка пропозицій для вдосконалення законодавства, гармонізації та уніфікації сімейно-правових норм.

Порівняльне сімейне право як навчальна дисципліна передбачає вивчення основних правових інститутів сімейного права України та зарубіжних країн у порівняльному аспекті.

⁸³ Жилінкова І. Сімейне право: галузевий суверенітет чи десуверенізація? *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 3 (26). С. 146–156. С. 148.

Першим нормативним актом, що започаткував сімейно-правову політику, була «Соціальна хартія» разом із пакетом документів «Основні директиви в галузі соціальної політики». Це стало підставою для формування першого «Повідомлення про сімейну політику Європейської комісії», в якому акцентується на пріоритеті сім'ї в суспільних відносинах та важливості врахування її інтересів під час формування державної політики у сферах зайнятості, соціального захисту та забезпечення рівних можливостей.⁸⁴

У сучасному світі право виконує надзвичайно важливу функцію: воно легітимізує політичні рішення, визначає основні напрями та пріоритети розвитку держави, а також систематизує правотворчу діяльність і забезпечує ефективний механізм правового регулювання. Ці завдання вирішуються не лише правом, а й правовою політикою. Основна роль правової політики полягає у можливості та необхідності збалансування спонтанності, варіативності й легітимності правового життя, що є частиною правових ризиків.

Науковці в Україні розглядають правову категорію «правова політика» у трьох інтерпретаціях: по-перше, як науково обґрунтовану та систематичну діяльність державних і муніципальних органів, спрямовану на створення ефективного механізму правового регулювання; по-друге, як комплекс ідей, заходів, завдань, програм та настанов, що реалізуються у правовій сфері завдяки праву; по-третє, як частину державної політики.⁸⁵

О. Руднева та О. Ярмиш зазначають, що «правову політику» можна розглядати як «...особливе політико-правове явище, яке виникає внаслідок системної, науково обґрунтованої діяльності держави та громадських об'єднань, спрямоване на визначення стратегії і тактики правового розвитку суспільства, вдосконалення механізму правового регулювання, забезпечення прав і свобод людини та громадянина, а також на побудову правової держави». О. Минькович-Слободяник стверджує, що правова політика генетично походить «від політики, але базою для її існування та функціонування завжди виступає лише право. Саме право впливає на її формування, визначаючи, якою вона буде, які цінності покликана нести в суспільство і захищати». Науковець підкреслює, що політика – «це, скоріше, динаміка влади, а право та

⁸⁴ Луцький І. М., Луцький А. І., Луцький М. І., Каленюк О. М. Реалізація основних форм правової політики в Україні. *Економіка та держава*. 2008. № 4. С. 44–45. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/4_2008/14.pdf.

⁸⁵ Мельничук Л. М. Європейський досвід реалізації сімейної політики. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4. С. 432–437.

законодавство – це статика влади».⁸⁶

Регулювання шлюбно-сімейних відносин у міжнародному приватному праві має велике значення з огляду на відмінності між національними правовими системами, що змушує законодавців шукати способи вирішення цих питань через розробку нормативно-правових актів. Правове регулювання шлюбно-сімейних відносин у цій галузі вважається однією з найскладніших та активно досліджуваних складових вітчизняного права. Важливо звернути увагу на сучасну гармонізацію та уніфікацію шлюбних відносин у європейському законодавстві. Необхідно аналізувати та порівнювати правові системи інших країн, щоб інтегрувати певні норми та інститути в українське законодавство. Як гарант соціальних прав громадян, зокрема права на шлюб, держава зобов'язана забезпечити на законодавчому рівні ефективні механізми захисту цих прав.

У багатьох країнах законодавство забезпечує право на шлюб, але через розбіжності в матеріальному праві виникають труднощі при укладанні та розірванні шлюбів між громадянами цих країн. Умови укладання та реєстрації шлюбу в різних державах часто не співпадають, тому шлюб, оформлений згідно з вимогами одного правопорядку, не завжди визнається дійсним в іншій країні.⁸⁷ **Право на шлюб**, закріплене в основних законах інших держав, розглядається в контексті дотримання принципу верховенства права та поваги до основоположних прав і свобод людини і є невід'ємною складовою цивілізаційного розвитку людства. Основи свободи укладання шлюбу зафіксовані в Загальній декларації прав людини, стаття 16 якої стверджує, що чоловіки і жінки, які досягли повноліття, мають право без будь-яких обмежень за расовою, національною або релігійною ознакою одружуватися та засновувати сім'ю. Вони мають рівні права під час укладання шлюбу, його існування та розірвання. Шлюб може укладатися лише за повної та вільної згоди обох сторін, що одружуються. Сім'я, як природний та основний осередок суспільства, має право на захист із боку держави.

Право на шлюб закріплено в більшості конституцій країн світу (ст. 32 Конституції Іспанії, ст. 29 Конституції Італії, ст. 41 Конституції Туреччини, ст. 14 Конституції Швейцарії тощо). Конституція України

⁸⁶ Менджул М. В. Теоретичні проблеми дії принципів сімейного права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2020. 544 с.

⁸⁷ Зінченко У. В. Проблеми укладення і розірвання шлюбу між громадянами України і іноземцями. *Римське право і сучасність : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 18 трав. 2019 р.). Одеса : Фенікс, 2019. С. 245–247.

(ст. 51) встановлює, що шлюб ґрунтується на вільній згоді жінки та чоловіка, а також проголошує, що кожен з подружжя має рівні права та обов'язки у шлюбі та сім'ї. Держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство та батьківство.

Згідно зі ст. 55 Закону України «Про міжнародне приватне право» право на шлюб визначається особистим законом кожної з осіб, які подали заяву про укладення шлюбу. У разі укладення шлюбу в Україні застосовуються вимоги Сімейного кодексу України щодо підстав недійсності шлюбу. Частина 1 цієї статті містить колізійну норму, що посиляється на особистий закон особи, яка має намір укласти шлюб, із метою визначення її правоздатності та дієздатності для цього.

Відповідно до ст. 23 Сімейного кодексу України право на шлюб мають особи, які досягли шлюбного віку. За заявою особи, яка досягла шістнадцяти років, суд може надати їй право на укладення шлюбу, якщо буде встановлено, що це відповідає її інтересам. Стаття 22 Сімейного кодексу України конкретизує поняття шлюбного віку, встановлюючи його для чоловіків і жінок на рівні вісімнадцяти років. Особи, які бажають зареєструвати шлюб, повинні досягти цього віку на момент реєстрації шлюбу.

Необхідно зазначити, що в міжнародному приватному праві немає достатньо уніфікованих правил щодо шлюбного віку, який становить одну з передумов виникнення суб'єктивного права на шлюб. Відповідно до ст. 2 Конвенції про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбу держави-учасниці зобов'язані прийняти законодавство, що встановлює мінімальний шлюбний вік. Шлюб не може бути укладений із особою, яка не досягла встановленого віку, за винятком випадків, коли компетентні органи влади з серйозних причин в інтересах осіб, що беруть шлюб, роблять виняток із цього вікового правила.

Сімейний кодекс України передбачає можливість укладення шлюбного договору між особами, які подали заяву на реєстрацію шлюбу, а також між подружжям. **Шлюбний договір** не є новим явищем для України, оскільки з XVI століття укладання шлюбу базувалося на договорі, спочатку усному, а з XVII століття – письмовому. Він фіксувався відповідними документами – шлюбними листами. За нормами звичаєвого права шлюбний договір укладався між двома сторонами: батьками та родичами молодих. Його називали зговір або змовини. Умовами шлюбного договору було отримання майна для нової сім'ї з різними режимами користування і володіння. Молоді брали участь в укладенні договору, проте роль батьків була домінуючою,

оскільки в договорі розглядалося майно, що належало батькам. Після заручин молоді не могли відмовитися від шлюбу; у випадку відмови їм доводилося компенсувати матеріальні витрати, а також за образу гідності. Однак у ХІХ ст. низка положень звичаєвого права втратила чинність через вплив соціально-економічних факторів, таких як зміцнення економічної незалежності дітей від батьків, послаблення сімейного контролю за дорослими дітьми, зміна ролі молоді в обговоренні питань про шлюб, а також масова міграція селян до міст. У зв'язку з цим шлюбний договір на тривалий час відійшов у минуле, оскільки багато старих шлюбних звичаїв не змогли адаптуватися до нових умов суспільства.⁸⁸

К. Казарян у своїй дисертаційній роботі аналізує етапи розвитку інституту шлюбного договору в Україні. Вона зазначає, що в період радянської влади регулювання сімейних і шлюбних відносин мало імперативний характер. Суб'єкти не мали можливості вирішувати різноманітні питання на основі договорів. Вважалося, що таке єдине і обов'язкове регулювання є необхідним для захисту інтересів членів сім'ї. На жаль, у радянський період не було впроваджено належного нормативного регулювання інституту шлюбного договору, що можна пояснити відсутністю приватної форми власності та імперативним регулюванням шлюбно-сімейних відносин.

Розвиток інституту шлюбного договору в незалежній Україні відзначився ухваленням постанови Кабінету Міністрів України № 457 від 16 червня 1993 р., якою був затверджений «Порядок укладання шлюбного контракту». Положення цієї постанови суперечили нормам чинного на той момент Кодексу про шлюб та сім'ю, що дозволяв договірне регулювання лише майнових відносин подружжя. Ця колізія була усунена після прийняття Сімейного кодексу України у 2002 р. Відповідно до ст. 93 Сімейного кодексу України від 10.01.2002 можна окреслити особливості **змісту шлюбного договору**, а саме:

- шлюбним договором регулюються майнові відносини між подружжям, а також визначаються їхні майнові права та обов'язки;
- у шлюбному договорі можуть бути визначені майнові права та обов'язки подружжя як батьків;
- шлюбний договір не може регулювати особисті відносини подружжя, а також стосунки між ними та їхніми дітьми;
- шлюбний договір не може зменшувати обсягу прав дитини, встановлених Сімейним кодексом України, або ставити одного з

⁸⁸ Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. та ін. Культура і побут населення України : навч. посібник. Київ : Либідь, 1991. 230 с.

подружжя в надзвичайно не вигідне матеріальне становище;

– нерухоме майно та інше майно, право на яке підлягає державній реєстрації, не може передаватися у власність одному з подружжя.

Важливо зазначити, що одностороння зміна умов шлюбного договору не допускається. Відповідно до ст. 101 Сімейного кодексу України на вимогу одного з подружжя шлюбний договір може бути змінений за рішенням суду, якщо це є необхідним для захисту інтересів одного з подружжя, дітей, а також непрацездатних повнолітніх сина або дочки, якщо це має істотне значення.

Отже, особливостями змісту шлюбного договору в Україні є те, що він регулює виключно майнові відносини та не може в жодному разі ставити одного з подружжя в не вигідне матеріальне становище.

Поняття шлюбного договору викликає активні дискусії серед науковців, оскільки законодавче визначення відсутнє, тому розглянемо його більш детально.

І. Жилінкова характеризує шлюбний договір як угоду, укладену особами, які подали заяву на реєстрацію шлюбу, або подружжям, що регулює їхні майнові права та обов'язки, пов'язані зі шлюбом, його існуванням або припиненням. Цікавою є позиція Т. Кобзевої та Ю. Горбатко, які трактують шлюбний договір як правочин (угоду), укладену між нареченими або подружжям, в якій визначаються майнові права і обов'язки, зокрема питання, що стосуються власності на рухоме та нерухоме майно, що набуто до шлюбу, під час шлюбу, а також майно, отримане в дар або успадковане одним із подружжя. Є. Фурса та С. Фурса підкреслюють, що шлюбний договір є специфічною двосторонньою угодою з особливим матеріальним змістом.⁸⁹ Тому, на нашу думку, шлюбний договір – це письмова угода, що нотаріально посвідчується, особливістю якої є регулювання майнових прав та обов'язків між особами, які подали заяву на реєстрацію шлюбу, а також між подружжям. З огляду на неоднозначність тлумачення терміна «шлюбний договір» вважаємо за доцільне вивчити зарубіжний досвід регулювання цього питання.

Цивільний кодекс Литовської Республіки 2000 р. у статті 3.101 визначає шлюбний контракт як угоду між подружжям, що встановлює їхні майнові права та обов'язки під час шлюбу, а також у разі розлучення або роздільного проживання. Відповідно до статті 3.104 цього кодексу подружжя має право визначати правовий режим для

⁸⁹ Драгнєвич Л. Ю., Пульнєва О. С., Фурса Є. І., Фурса С. Я. та ін. Сімейне право: Нотаріат Адвокатура Суд : наук.-практ. посібник з інформ. додатком на лазерному носії : у 2 кн. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С.Я., 2005. Кн. 1. 896 с.

майна, що вже належить їм, а також для майна, що його вони набудуть у майбутньому. Права та обов'язки, закріплені в шлюбному контракті, можуть бути обмежені в часі, а їх виникнення чи припинення можуть залежати від виконання певних умов, зазначених у договорі.

У Естонській Республіці правовий режим шлюбного контракту регулюється розділом 3 під назвою «Шлюбний контракт» Закону про сім'ю. Згідно зі ст. 59 цього закону подружжя має право на підставі шлюбного контракту змінювати існуючий режим майна, що діє між ними, згідно з вибором, зробленим при укладенні шлюбу, або відповідно до самого шлюбного контракту; а також встановлювати інший законний режим майна або змінювати його у випадках, передбачених законодавством.⁹⁰

Таким чином, у положеннях Цивільного кодексу Литовської Республіки та Закону про сім'ю Естонської Республіки інститут шлюбного договору визначається як «шлюбний контракт», а основні його положення майже збігаються з тими, що містяться у Сімейному кодексі України. Однак у Цивільному кодексі Литовської Республіки надається повне визначення шлюбного контракту, на відміну від Сімейного кодексу України.

Згідно із законодавством Федеративної Республіки Німеччина укладення шлюбного договору має відбуватися за одночасної присутності обох сторін та з обов'язковим нотаріальним посвідченням. Щодо суб'єктного складу шлюбного договору слід зазначити, що в Німеччині шлюбний вік для чоловіків і жінок однаковий і становить 18 років. Якщо шлюбний вік є нижчим, необхідна згода батьків, усиновлювачів або опікунів на укладення шлюбу та шлюбного договору. Оскільки шлюбний договір у німецькому праві охоплює тільки цивільні правовідносини подружжя, укладення шлюбного договору можливе за посередництва представників на основі довіреності. Стаття 1410 Німецького цивільного Уложення наголошує на необхідності одночасної присутності сторін у нотаріуса, однак не вимагає особистої присутності осіб, які мають намір укласти шлюб. О. Олійник відзначає, що шлюбний контракт у Німеччині може включати ті самі положення, що й шлюбний договір відповідно до українського законодавства. Закон також не допускає жодних обмежень прав подружжя. Проте порядок оформлення шлюбного контракту має свої специфічні особливості порівняно із законодавством України. Якщо

⁹⁰ Олійник О. С. Особливості правового регулювання інституту шлюбного договору в Німеччині: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 49–55.

подружжя виключило або змінило законний режим майна за договором, заперечення щодо третьої особи, з якою один із них уклав правочин на основі таких змін, можуть бути висунуті тільки за умови, що шлюбний договір був внесений до реєстру майнових прав подружжя відповідного територіального суду або якщо третя особа була поінформована про шлюбний договір на момент укладення правочину.⁹¹

Вищезазначене дозволяє дійти висновку, що положення про шлюбний контракт, згідно з Німецьким цивільним Уложенням, мають певну схожість із нормами Сімейного кодексу України стосовно шлюбного договору.

Отже, інститут шлюбного договору є досить актуальною темою в наш час, оскільки він вирішує низку особистих майнових взаємин між подружжям. На жаль, шлюбні договори в Україні досі мало використовуються, і на практиці їх застосування переважно обмежене випадками розірвання шлюбних відносин, а не регулювання спільного проживання та користування майном. На нашу думку, для популяризації інституту шлюбного договору в Україні слід розглянути можливість внесення змін до положень Сімейного кодексу України, зважаючи на позитивний досвід закордонних країн, зокрема Сполучених Штатів Америки, стосовно розширення кола відносин, що їх можуть регулювати положення шлюбного договору.

4.2. Глосарій до теми

1. АЛІМЕНТИ – кошти на утримання дитини, які присуджуються у частці від доходу її матері/батька і (або) у твердій грошовій сумі.

2. ДИТИНА – особа, яка не досягла повноліття – 18 років.

3. НЕДІЙСНИЙ ШЛЮБ – шлюб, укладений із порушенням норм сімейного законодавства, який унаслідок цього не породжує майнових та особистих прав і обов'язків, що впливають зі шлюбу.

4. ОПІКА – форма захисту особистих і майнових прав фізичних осіб, які внаслідок певних обставин (вік, стан здоров'я) не можуть здійснювати свої права самостійно.

5. ПАТРОНАТ – спосіб улаштування дитини, позбавленої батьківського піклування, на виховання у сім'ю іншої особи (патронатного вихователя) до досягнення повноліття за плату.

6. ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ СІМ'Ї – шлюб, кровне

⁹¹ Драгневич Л. Ю., Пульнева О. С., Фурса Є. І., Фурса С. Я. та ін. Знач. твір.

споріднення, усиновлення, а також інші підстави, що не заборонені законом і не суперечать моральним засадам суспільства.

7. РЕЄСТРАЦІЯ ШЛЮБУ – юридичний факт, із яким пов'язане виникнення особистих та майнових правовідносин подружжя. Державна реєстрація шлюбу встановлена для забезпечення стабільності відносин між жінкою та чоловіком, охорони прав та інтересів подружжя, їхніх дітей, а також в інтересах держави та суспільства.

8. СІМЕЙНЕ ПРАВО – підгалузь цивільного права, норми якого регулюють сімейні особисті немайнові та майнові відносини, що впливають зі шлюбу, належності до сім'ї та спорідненості, зважаючи на рівність учасників сімейних відносин і надання їм можливості самостійно вирішувати питання життя сім'ї.

9. СІМЕЙНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ – систематизований законодавчий акт, норми якого регулюють сімейні відносини і визначають засади шлюбу, особисті немайнові та майнові права і обов'язки подружжя, підстави виникнення, зміст особистих немайнових і майнових прав та обов'язків батьків і дітей, усиновлювачів та усиновлених, інших членів сім'ї та родичів.

10. СІМ'Я – первинний осередок суспільства. Сім'ю складають особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом, мають взаємні права та обов'язки.

4.3. Тестові завдання до теми

Виберіть одну правильну відповідь:

1. До осіб, які мають право звернутися до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним, належать:

- а) рідні брати і сестри одного з подружжя;*
- б) діти;*
- г) прокурор;*
- г) вітчим, мачуха одного з подружжя.*

2. Відмова дружини від народження дитини або нездатність її до народження дитини може бути причиною:

- а) відшкодування завданої чоловікові моральної шкоди;*
- б) визнання шлюбу недійсним;*
- в) визнання шлюбу фіктивним;*
- г) розірвання шлюбу.*

Виберіть декілька правильних відповідей:

3. *Норми якого законодавства використовуються в міжнародному приватному праві для визначення застосовного права до розірвання шлюбу між громадянами різних країн, з урахуванням як формальних вимог до розірвання шлюбу, так і правових наслідків для подружжя та дітей:*

- а) законодавства країни реєстрації шлюбу;
- б) законодавства країни громадянства подружжя;
- в) законодавства країни створення подружжя;
- г) законодавства країни постійного проживання подружжя;
- д) законодавства країни, де подружжя має нерухомість;
- е) міжнародні угоди між країнами;
- ж) законодавства країни, де був зареєстрований шлюбний договір;
- з) законодавства країни працевлаштування подружжя.

4. *Які з наведених міжнародних договорів та національних нормативно-правових актів відіграють ключову роль у регулюванні правовідносин, пов'язаних зі міжнародним усиновленням, забезпечуючи захист прав дитини та встановлюючи міжнародні стандарти в цій сфері:*

- а) Гаазька конвенція про міжнародне усиновлення;
- б) Конвенція ООН про права дитини;
- в) Віденська конвенція про дипломатичні зносини;
- г) Європейська конвенція про права людини;
- д) Гаазька конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей;
- е) Конституція України;
- ж) Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок;
- з) законодавство країни походження дитини.

Визначте послідовність вчинення дій:

5. *Встановіть правильну послідовність дій потенційних усиновлювачів та компетентних органів обох країн під час міжнародного усиновлення дитини відповідно до Гаазької конвенції:*

- а) судові рішення про усиновлення;
- б) подача заяви на усиновлення в компетентний орган країни походження дитини;
- в) отримання дозволу на вивезення дитини з країни походження;

- г) підтвердження компетентними органами відповідності потенційних батьків умовам усиновлення;
- д) вибір дитини для усиновлення.

6. Визначте послідовність дій, котрі необхідно здійснити для офіційного визнання розірвання шлюбу, укладеного між громадянами різних країн, у межах міжнародного приватного права. Які кроки передбачає цей процес із огляду на норми міжнародного законодавства та правових систем обох країн:

- а) подача заяви на розірвання шлюбу в суд або компетентний орган;
- б) визначення законодавства, що регулює процес розірвання шлюбу;
- в) офіційне визнання розірвання шлюбу в країні проживання одного з подружжя;
- г) судові рішення про розірвання шлюбу;
- д) виконання вимог законодавства щодо розподілу майна та прав на дітей (за необхідності).

Виберіть одну правильну відповідь:

7. Громадянка України Марія та громадянин Франції П'єр уклали шлюб у Франції. Через кілька років Марія переїхала до Італії, а П'єр залишився у Франції. Вони вирішили розлучитися. Марія подає позов про розірвання шлюбу до італійського суду, але П'єр наполягає на тому, що справа повинна розглядатися за французьким законодавством, оскільки шлюб було укладено у Франції. Яке право буде застосоване у випадку розірвання шлюбу та який суд має юрисдикцію для розгляду цієї справи:

- а) визначення юрисдикції та застосовуваного права у міжнародному приватному праві залежить від колізійних норм кожної країни та укладених міжнародних договорів між ними;
- б) відповідно до законодавства країни постійного проживання подружжя;
- в) відповідно до законодавства України;
- г) визначається лише за узгодженням зі своїм чоловіком.

8. Громадянин України Олександр та громадянка Канади Анна перебувають у шлюбі та проживають у Канаді. Вони хочуть усиновити дитину з України. В Україні діє сувора процедура усиновлення, котра вимагає, щоб кандидати на усиновлення були однієї національності. Однак у Канаді законодавство не має таких обмежень. Які правові норми застосовуються до усиновлення дитини:

а) правове регулювання усиновлення здійснюється відповідно до законодавства країни походження дитини (в цьому випадку України). Тому при усиновленні дитини з України застосовуються норми українського законодавства;

б) оскільки українське законодавство має вимогу щодо національності усиновителів, ця вимога має бути дотримана, навіть якщо канадське законодавство є більш ліберальним;

в) переважне право на усиновлення дитини мають іноземці, які є родичами дитини;

г) іноземці виявили бажання усиновити дитину, яка є братом або сестрою раніше усиновленої ними дитини.

Тема 5

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СПАДКОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У МІЖНАРОДНОМУ ПРИВАТНОМУ ПРАВІ

5.1. Методичні рекомендації

При вивченні теми здобувачам вищої освіти слід згадати з цивільного права, що згідно зі ст. 1216 Цивільного кодексу України спадкування являє собою «перехід прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)»⁹².

Сьогодні внаслідок високих темпів міграції населення у світі збільшилася кількість спадкових відносин, що ускладнені іноземним елементом. Так, досить часто громадяни однієї країни, проживаючи за межами країни свого громадянства, стають власниками майна у країні свого постійного місця проживання, що приводить після їх смерті до виникнення спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом. Складність у регулюванні таких правовідносин полягає в наявності значних розбіжностей у матеріальних та колізійних нормах спадкового права різних країн. Зокрема, розбіжності виникають уже на етапі визначення поняття спадкування. Так, процес спадкування у країнах континентальної Європи (так само як і в Україні) базується на принципі універсального правонаступництва (тобто права та обов'язки спадкодавця, за загальним правилом, переходять безпосередньо до його спадкоємців, які самостійно із спадкового майна покривають борги спадкодавця). У країнах «загального права» спадкове майно спочатку переходить до особистого представника спадкодавця (у якого виникає так зване право довірчої власності), який проводить розрахунки з кредиторами та боржниками померлого і лише після цього передає спадкоємцям їхні частки спадкового майна. Також існують розбіжності у правилах складання заповітів, зокрема, у застосуванні принципу свободи заповіту, визначенні черговості спадкування, а також визначенні кола осіб, які мають право на обов'язкову частку у спадщині, а також розміру такої частки. Саме на з'ясування можливих шляхів вирішення вказаних проблем і спрямоване вивчення цієї теми.

⁹² Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

Однак, незважаючи на значні розбіжності у регулюванні спадкових відносин із іноземним елементом у різних країнах, існують і певні спільні риси. Так, зокрема, **правовими підставами спадкування** в усіх правових системах вважаються **заповіт і закон**. При цьому переважну роль надано заповіту, закон же має додаткове значення, оскільки спадкування за законом відбувається у таких випадках: у разі відсутності заповіту або у разі визнання його недійсним; якщо спадкоємці за заповітом не прийняли спадщину; якщо заповітом охоплюється тільки частина спадкового майна або якщо відсутні умови, що зазначені у заповіті з умовою.

Заповіт являє собою розпорядження особи своїм майном на випадок смерті, виражене у встановленій законом формі. Причому кожна країна встановлює свої вимоги до форми заповіту. Спільним, однак, є те, що законодавство більшості країн встановлює правило, за яким недодержання встановленої форми заповіту може мати наслідком його недійсність.

У законодавстві більшості європейських країн закріплено такі форми заповітів: письмовий, що складається та підписується власноручно заповідачем (при цьому друковані машинописні тексти не допускаються); заповіт у формі публічного акта, що складається заповідачем у присутності певної посадової особи, як правило, нотаріуса; таємний заповіт, що складається заповідачем і у закритому вигляді передається на зберігання нотаріусу; усний заповіт, що складається заповідачем усно в присутності свідків. У праві Великої Британії та США передбачена можливість складання заповіту машинописним способом.

В українському законодавстві передбачена письмова форма заповіту з обов'язковим нотаріальним посвідченням (ст. 1247 Цивільного кодексу України).

Також здобувачам вищої освіти слід згадати з цивільного права, що однією з найважливіших умов спадкування за заповітом є тестаментоздатність особи-заповідача, тобто її здатність бути суб'єктом спадкових правовідносин, зокрема, мати право складати заповіт, спадкувати за заповітом та бути свідком при складанні заповіту. Так, наприклад, в Україні, Швейцарії, Франції здатність до складання заповітів у повному обсязі виникає з досягненням повноліття, тобто з 18 років, у Німеччині – з 16 років. У цьому разі згоди законного представника на такі дії неповнолітнього не вимагається. Відповідно до Цивільного кодексу Франції неповнолітня особа, яка досягла 16 років, може складати заповіт стосовно половини належного їй майна, а за

відсутності родичів до шостого ступеня родинності – нарівні з повнолітньою особою⁹³.

Що стосується відміни заповідальних розпоряджень або визнання заповіту недійсним, то майже всі країни надають заповідачеві таку можливість. Так, у країнах континентальної Європи заповіт втрачає силу в таких випадках: смерть особи, на користь якої зроблено розпорядження, яка настигла раніше, ніж відкриття спадщини за заповітом; втрата за життя спадкодавця об'єкта заповідального розпорядження; відмова єдиного спадкоємця від прийняття спадкового майна. Для визнання заповіту недійсним достатньо наявності таких підстав: складання заповіту під впливом насильства, погроз, обману або в результаті помилки, а також складання заповіту особою, яка не розуміла значення своїх дій внаслідок психічної хвороби.

Українські законодавці у ст. 1257 до підстав визнання заповіту недійсним відносять укладення заповіту особою, яка не мала на це права, а також складання заповіту з порушенням вимог щодо його форми та посвідчення. Крім того, заповіт може бути визнано недійсним, якщо він був складений особою, чия воля та волевиявлення не співпадали, зокрема, заповіт було складено під впливом насильства, погроз або обману або в результаті помилки.

Наслідком визнання заповіту недійсним є спадкування за законом. Окрім того, як вказувалось вище, спадкування за законом відбувається: якщо спадкодавець не оформлював жодних розпоряджень щодо належного йому майна на випадок своєї смерті (відсутність заповіту); якщо спадкоємці за заповітом не прийняли спадщину та відмовились від неї; якщо заповітом охоплюється тільки частина спадкового майна або якщо відсутні умови, що зазначені у заповіті з умовою.

Саме такі підстави визначаються у більшості країн для здійснення спадкування за законом. Водночас сама процедура такого спадкування, зокрема правила визначення спадкоємців, у кожній країні має свої особливості.

Так, як правило, до спадкоємців за законом відносять найближчих родичів спадкодавця та його чоловіка (дружину). Однак кожне національне законодавство має відмінності. Наприклад, у Болгарії до таких осіб належать брати, сестри, один із подружжя, в Угорщині – діти, онуки, правнуки, чоловік (дружина) померлого, батьки померлого.

Більшість національних правових систем при визначенні кола

⁹³ Бігун В. А., Білоусов Є. М., Жуков І. М. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Жушмана, І. А. Шуміло. Харків : Право, 2015. 320 с. **С. 259.**

спадкоємців за законом застосовують або романську систему, або систему так званих парантел. Як вказують В. Жушман та І. Шуміло, «романська система заснована на поділі спадкоємців за низхідними, висхідними та боковими лініями, класами, чергами та розрядами. Так, до спадкування за законом в Італії закликаються: родичі спадкодавця за низхідною лінією – батьки, брати, сестри спадкодавця; висхідні родичі – дід, бабуся, прадід та інші родичі за боковими лініями». «Парантели являють собою групи кровних родичів зі спільним предком і його низхідними родичами. Спершу спадкують низхідні спадкодавця, а потім: батьки, їх низхідні, дід і бабуся, їх низхідні, прадід, прабабуся, їх низхідні. Поряд із родичами по парантелях спадкує чоловік (дружина) спадкодавця. За законодавством Німеччини кількість парантел необмежена, тому в разі відсутності заповіту навіть далекі родичі можуть стати спадкоємцями. У Швейцарії коло спадкоємців за законом обмежено першими трьома парантелями, родичам четвертої парантели надається право користуватися майном спадкодавця (узуфрукт)»⁹⁴.

Українське спадкове право визнає спадкування за чергами, яких, згідно зі ст. ст. 1261–1265 Цивільного кодексу України, всього п'ять.

У першу чергу право на спадкування за законом мають діти спадкодавця, у тому числі зачаті за життя спадкодавця та народжені після його смерті, той з подружжя, який його пережив, та батьки. У другу чергу право на спадкування мають рідні брати та сестри спадкодавця, його бабуся та дід як з боку батька, так і з боку матері. У третю чергу право на спадкування мають рідні дядько та тітка спадкодавця. У четверту чергу спадкують особи, які проживали зі спадкодавцем однією сім'єю не менш як п'ять років до часу відкриття спадщини. У п'яту чергу право на спадкування мають інші родичі спадкодавця до шостого ступеня споріднення включно, причому родичі ближчого ступеня споріднення усувають від права спадкування родичів подальшого ступеня споріднення. Також у п'яту чергу спадкують утриманці спадкодавця, які не були членами його сім'ї.⁹⁵

Такі досить значні розбіжності у матеріально-правовому регулюванні спадкових відносин у праві різних країн призводять до виникнення великої кількості колізій. Зокрема, це можуть бути колізії з приводу об'єкта спадкових відносин; колізії стосовно здатності до складання заповіту; колізії щодо форми заповіту. Саме вказані види колізій визначені у ст. ст. 70–72 Закону України «Про міжнародне

⁹⁴ Там само. С. 261.

⁹⁵ Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.

приватне право».

Для вирішення вказаних колізій та врегулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом, використовують певні колізійні прив'язки. Кожній із таких колізійних прив'язок при вивченні теми здобувачам вищої освіти слід надати характеристику.

Для вирішення колізій із приводу об'єкта спадкових правовідносин застосовуються такі колізійні прив'язки: особистий закон спадкодавця (як закон громадянства, так і закон дімілью), право країни, в якій знаходиться спадкове майно, закон постійного місця проживання спадкодавця на момент смерті, закон суду, принцип автономії волі.

Основною прив'язкою для вирішення колізій, що виникають із приводу об'єкта спадкових правовідносин, зокрема нерухомого майна, є прив'язка до **законодавства держави місця його знаходження**. Ця прив'язка застосовується у праві Франції та Великої Британії. Стаття 71 Закону України «Про міжнародне приватне право» також передбачає норму про те, що спадкування нерухомого майна регулюється правом держави, на території якої знаходиться це майно⁹⁶. **Прив'язка до особистого закону спадкодавця** застосовується до спадкування як рухомого, так і нерухомого майна. Така прив'язка застосовується у законодавстві Австрії, Угорщини, Італії, Португалії, Румунії. Для спадкування рухомого майна застосовується **прив'язка до закону постійного місця проживання спадкодавця на момент смерті**. Така прив'язка як основна для врегулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом, застосовується у національному законодавстві Бразилії, Китаю, Таїланду, Чилі, Швейцарії. **Прив'язка до закону країни громадянства спадкодавця** застосовується при регулюванні спадкових відносин із іноземним елементом у законодавстві Грузії, Буркіна-Фасо, Німеччини, Греції, Єгипту, Південної Кореї, Японії. **Прив'язка до закону країни дімілью (постійного місця проживання)** використовується у законодавстві Австралії, Канади, США. Законодавство Ємену та Латвії для врегулювання спадкових відносин із іноземним елементом застосовують **прив'язку до законодавства країни суду**, тобто до права тієї держави, суд якої розглядає спадкову справу з участю іноземного елемента. **Принцип автономії волі**, як можливість спадкодавця обрати право певної країни для встановлення майбутнього правонаступництва на випадок смерті, застосовується у законодавстві Італії, Казахстану,

⁹⁶ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

Румунії, Узбекистану. Застосування вказаної колізійної прив'язки закріплено і в Гаазькій конвенції 1989 р. щодо права, котре має застосовуватися до спадкування майна померлих осіб (про автономію волі у відносинах зі спадкуванням).

Норми Закону України «Про міжнародне приватне право» для врегулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом, передбачають можливість вибору між двома критеріями – **останнім місцем проживання і громадянством для спадкодавця** в його заповіті. Так, ст. 70 цього закону закріплює, що «спадкові відносини регулюються правом держави, у якій спадкодавець мав останнє місце проживання, якщо спадкодавцем не обрано в заповіті право держави, громадянином якої він був»⁹⁷.

Колізії щодо здатності до складання заповіту обумовлені, як вказувалося вище, різницею у матеріальних нормах різних країн. Наприклад, цивільне законодавство Франції, Швейцарії, Великій Британії визначає, що активна тестаментоздатність (здатність бути заповідачем та складати заповіт) виникає в особи з 18 років, а право Німеччини – з досягненням 16 років. Водночас, за законодавством більшості країн, недієздатні особи (душевнохворі, марнотратники, особи, що зловживають спиртними напоями тощо) здатності складати заповіти не мають.

Для вирішення вказаних колізій у праві більшості країн застосовується **прив'язка до особистого закону спадкодавця на момент волевиявлення у різних варіаціях**.

Так, заповідальна здатність визначається законом громадянства в Чехії, Туреччині, Таїланді. Естонія надає пріоритет закону країни перебування на час складання, зміни, відкликання заповіту; для Литви вирішальним є закон місця складання заповіту; Монголія застосовує прив'язку до права постійного місця проживання; Італія – до національного закону.

Закон України «Про міжнародне приватне право» у ст. 72 встановлює: «Здатність особи на складання і скасування заповіту, а також форма заповіту і акта його скасування визначаються правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання акта або в момент смерті»⁹⁸.

Ще однією колізією у сфері спадкування в міжнародному приватному праві є колізія стосовно форми заповіту.

⁹⁷ Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.

⁹⁸ Там само.

Сьогодні загальноприйнятою є думка про важливість дотримання законодавчо встановленої форми заповіту для забезпечення автентичності документа, виконання волі спадкодавця та збереження таємниці заповіту.

До вирішення колізій у сфері визначення форми заповітів застосовується декілька колізійних прив'язок. Так, у національному законодавстві Південної Кореї, Естонії, Литви застосовується **прив'язка до місця вчинення акта, тобто до права тієї держави, на території якої був здійснений акт, під яким розуміється складання заповіту.**

Польща, Об'єднані Арабські Емірати, Єгипет для вирішення вказаних колізій поєднують у своєму законодавстві дві колізійні прив'язки: прив'язку до місця вчинення акта та **прив'язку до національного права спадкодавця** (його громадянства). Також законодавство Німеччини, Швейцарії, Італії, Угорщини для врегулювання вказаного типу колізій застосовують поєднання прив'язки до місця вчинення акта та прив'язки **до особистого закону спадкодавця** (постійного місця проживання – доміцилю, місця перебування) або прив'язки до **права, що регулює правонаступництво на випадок смерті**. Якщо ж заповіт містить у собі розпорядження щодо нерухомого майна, то законодавство деяких країн передбачає застосування закону місця знаходження нерухомості.

Крім того, якщо національне законодавство передбачає здійснення заповіту за певною формою, заповіт не буде визнаний дійсним за національним законодавством у разі протиріччя національній нормі права (наприклад, в Іспанії, Нідерландах), хоча можливе визнання заповіту дійсним за іншими правовими системами.

Законом України «Про міжнародне приватне право» у ст. 72 для врегулювання колізій щодо форми заповіту передбачено застосування **колізійної прив'язки до права держави, в якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент його складання або в момент смерті**. Також у ст. 72 закріплено, що заповіт не може бути визнаний недійсним внаслідок недодержання форми, якщо остання відповідає вимогам права місця складання заповіту або права громадянства, або права звичайного місця перебування спадкодавця у момент складання акту чи в момент смерті, а також права держави, у якій знаходиться нерухоме майно⁹⁹.

Таким чином, при підготовці до семінарських та практичних занять за цією темою здобувачі вищої освіти повинні звернути увагу на

⁹⁹ Там само.

вивчення ключових понять теми, як-от: спадкові правовідносини з іноземним елементом, колізії у спадковому праві, здійснення права на спадкування у міжнародному приватному праві, спадщина, заповіт, спадкування за законом, спадкування за заповітом, колізійні прив'язки, що застосовуються до врегулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом.

5.2. Глосарій до теми

1. ЗАКОН ГРОМАДЯНСТВА СПАДКОДАВЦЯ – колізійна прив'язка, що означає застосування права тієї держави, громадянство якої мав спадкодавець.

2. ЗАКОН МІСЦЯ ЗНАХОДЖЕННЯ РЕЧІ – колізійна прив'язка, що означає застосування права тієї держави, на території якої знаходиться річ, і застосовується щодо права власності та інших речових прав, а також у сфері спадкування.

3. ЗАКОН ОСТАННЬОГО МІСЦЯ ПРОЖИВАННЯ – колізійна прив'язка, що означає застосування права тієї держави, де особа-спадкодавець постійно чи переважно проживала до смерті.

4. ЗАПОВІТ – це волевиявлення спадкодавця, спрямоване на визначення юридичної долі його майна після смерті, виражене у встановленій законом формі.

5. КОЛІЗІЙНІ НОРМИ ЩОДО СПАДКУВАННЯ – правила, які визначають, право якої країни має бути застосоване до спадкових відносин.

6. КОЛІЗІЯ В МІЖНАРОДНОМУ СПАДКУВАННІ – правова ситуація, в якій спадкові відносини мають зв'язок із двома або більше національними правовими системами, що можуть взаємодіяти для їх регулювання.

7. СПАДКОДАВЕЦЬ – це фізична особа, права та обов'язки якої після смерті переходять до інших осіб.

8. СПАДКОЄМЕЦЬ – це особа, що набуває право на спадщину після смерті спадкодавця, а також особа, що одержала спадщину або має право на її одержання.

9. СПАДКУВАННЯ – перехід прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).

10. ТЕСТАМЕНТОЗДАТНІСТЬ – здатність особи залишати заповіт та бути спадкоємцем.

5.3. Тестові завдання до теми

Виберіть одну правильну відповідь:

1. Здатність особи до складання заповіту у законі України «Про міжнародне приватне право» визначається:

- а) правом держави, в якій ця особа мала останнє місце проживання;
- б) правом держави, в якій особа мала постійне місце проживання в момент складання заповіту або в момент смерті;
- в) правом держави, в якій ця особа проживала останні п'ять років до смерті;
- г) правом держави, громадянство якої мала особа.

2. Які з перелічених колізійних прив'язок застосовуються до спадкування нерухомого майна згідно із Законом України «Про міжнародне приватне право»:

- а) право держави, громадянство якої мав спадкодавець;
- б) право держави, на території якої знаходиться це майно;
- в) право держави, в якій спадкодавець мав останнє місце проживання;
- г) закон місця проживання спадкоємця.

Виберіть декілька правильних відповідей:

3. Які з перелічених колізій належать до колізій у сфері спадкування:

- а) колізії щодо місця посвідчення заповіту;
- б) колізії щодо визначення місця збору спадкоємців для оголошення заповіту;
- в) колізії щодо здатності складання заповіту;
- г) колізії щодо об'єкта спадкових відносин;
- д) колізії щодо місця відкриття спадщини;
- е) колізії щодо здатності бути спадкоємцем;
- є) колізії щодо форми заповіту.

4. Які з перелічених прив'язок застосовуються до регулювання форми заповіту у міжнародному приватному праві:

- а) право держави, де був складений заповіт;
- б) право держави, громадянство якої мав заповідач;

- в) право держави, де постійно проживає спадкоємець, вказаний у заповіті;
- г) особистий закон спадкодавця;
- д) право держави, громадянство якої має спадкоємець, вказаний у заповіті;
- е) право держави, в якій знаходиться спадкове майно;
- є) принцип автономії волі.

Визначте послідовність:

5. *Визначте послідовність вибору права для врегулювання спадкових відносин, ускладнених іноземним елементом:*

- а) визначення змісту матеріально-правових норм, якими спадкові правовідносини будуть врегульовані по суті;
- б) визначення за допомогою колізійної норми, право якої країни має бути застосоване для регулювання спадкових відносин;
- в) безпосереднє врегулювання по суті спадкових відносин матеріально-правовими нормами;
- г) встановлення місця відкриття спадщини.

6. *Установіть відповідність між поняттями:*

а) спадкування	1. Фізична особа, права та обов'язки якої після смерті переходять до інших осіб.
б) спадкоємець	2. Перехід прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).
в) спадкодавець	3. Волевиявлення спадкодавця, спрямоване на визначення юридичної долі його майна після смерті, виражене у встановленій законом формі.
г) заповіт	4. Особа, яка набуває право на спадщину після смерті спадкодавця, а також особа, яка одержала спадщину або має право на її одержання.

Виберіть одну правильну відповідь:

7. *Громадянка України Шевченко вийшла заміж за громадянина Німеччини Айхмана і переїхала до нього в Берлін. 15 липня 2023 р. Шевченко склала заповіт на користь свого чоловіка, в якому заповіла йому все належне їй майно. У заповіті було зроблено застереження щодо заповідального відказу, а саме на спадкоємця було покладено*

обов'язок надати громадянці України Іванченко (доньці Шевченко) право користуватися житловим будинком у м. Дніпро. 02 лютого 2024 р. Шевченко померла в Берліні. Визначте, за правом якої держави повинен бути складений заповіт відповідно до закону України «Про міжнародне приватне право», з поясненнями щодо вибору права:

а) за правом держави громадянства Шевченко, тобто за правом України;

б) за правом держави, в якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання заповіту, тобто за правом Німеччини;

в) за правом держави, в якій Шевченко склала заповіт, тобто за правом Німеччини;

г) за правом держави, громадянство якої має спадкоємець Айхман, тобто за правом Німеччини.

8. Громадянин України, який на момент смерті проживав у Німеччині, склав заповіт, за яким усе належне йому майно, в тому числі будинок, що знаходиться у м. Дніпро, та квартиру, що знаходиться у м. Синельникове, заповів своїй доньці, яка має громадянство Польщі. Визначте, правом якої держави регулюється спадкування нерухомого майна у цьому випадку і чому:

а) правом держави громадянства спадкоємця, тобто правом Польщі;

б) правом держави, у якій спадкодавець мав постійне місце проживання в момент складання заповіту, тобто правом Німеччини;

в) правом держави, громадянство якої мав спадкодавець, тобто правом України;

г) правом держави, де знаходиться нерухоме майно, тобто правом України.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Акіменко Ю. Ю. Модельні правила приватного права як інструмент гармонізації приватного права Європейського Союзу. *Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 18 трав. 2018 р.) : у 2 т. Т. 2. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 464–465.
2. Баймуратов М. А. Міжнародне публічне право : підруч. Київ : Істина, 2004. 552 с.
3. Безклубий І. А. Теоретичні засади формування правочину. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право.* 2008. № 4. С. 29–34.
4. Бичкова С. С. та ін. Міжнародне приватне право : навч. посібник / за ред. Ю. Ф. Іванова. Київ : Правова єдність ; Алерта, 2018. 388 с.
5. Бігун В. А., Білоусов Є. М., Жуков І. М. Міжнародне приватне право : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / за ред. В. П. Жушмана, І. А. Шуміло. Харків : Право, 2015. 320 с.
6. Білоусов Є. М., Жуков І. М., Комаров В. В., Яковюк І. В. та ін. Міжнародне приватне право : підруч. / за заг. ред. Є. М. Білоусова, І. В. Яковюка. Харків : Право, 2021. 408 с.
7. Богуславський М. М. Міжнародне приватне право. Донецьк : Юрист, 2000. 416 с.
8. Боднар Т. Сімейне право в системі права України. *Приватне право.* 2013. № 1. С. 129–134.
9. Бровдій А. М., Килимник І. І. Законодавче забезпечення приватноправових відносин. Частина 1. Міжнародне приватне право : конспект лекцій для студентів усіх форм навчання всіх спеціальностей та напрямів підготовки. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 102 с. URL : <https://core.ac.uk/download/pdf/185265053.pdf>.
10. Булеца С. Б., Заборовський В. В., Фазикош В. Г. та ін. Сімейне право України : підруч. / за ред. С. Б. Булеци, В. Г. Фазикоша. Київ : Знання, 2015. 375 с.
11. Верховний суд пояснив, які норми права України є «імперативними». *PRAVO.UA.* URL : <https://pravo.ua/verkhovnyi-sud-poiasnyv-iaki-normy-prava-ukrainy-ie-imperatyvnymy/>.
12. Віденська конвенція про право міжнародних договорів від 23 травня 1969 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/995_118
13. Гаряєва Г. М., Ткачов М. М. Міжнародне приватне право : навч.-метод. посібник для студ. ден. та заоч. форм навчання екон. спец. Харків : Панов А.М., 2018. 126 с.
14. Дахно І. І. Міжнародне приватне право : навч. посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 316 с. URL :

https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/CUL/26-Mijn_priv_pravo-Dahno.pdf.

15. Довгерт А. Міжнародне приватне право: зміна концепції. Київ : Алерта, 2024. 256 с.

16. Довгерт А. С., Кисіль В. І., Серьогін О. Ю., Калакура А. Я. та ін. Міжнародне приватне право: науково-практичний коментар Закону / за ред. А. С. Довгерта. Київ : Агрос, 2008. 352 с.

17. Драгневич Л. Ю., Пульнева О. С., Фурса Є. І., Фурса С. Я. та ін. Сімейне право: Нотаріат Адвокатура Суд : наук.-практ. посібник з інформ. додатком на лазерному носії : у 2 кн. / за заг. ред. С. Я. Фурси. Київ : Видавець Фурса С.Я., 2005. Кн. 1. 896 с.

18. Європейська угода про міжнародні перевезення небезпечних вантажів внутрішніми водними шляхами (ВОПНВ) від 26.05.2000. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_169#Text.

19. Єрпильова Н. Ю. Міжнародне право : навч. посібник. Київ : Форум-Инфра-М, 1998. 261 с.

20. Жилінкова І. Сімейне право: галузевий суверенітет чи десуверенізація? *Вісник Академії правових наук України*. 2001. № 3 (26). С. 146–156.

21. Загальна декларація прав людини : Декларація ООН від 10.12.1948. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015?find#Text.

22. Зінченко У. В. Проблеми укладення і розірвання шлюбу між громадянами України і іноземцями. *Римське право і сучасність : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф.* (м. Одеса, 18 трав. 2019 р.). Одеса : Фенікс, 2019. С. 245–247.

23. Казарян К. А. Шлюбний договір у міжнародному приватному праві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 199 с.

24. Кобзева Т. А., Горбатко Ю. О. Шлюбний договір як спосіб уникнення розлучень. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 1. С. 69–71.

25. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів від 11 квітня 1980 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#Text.

26. Конвенція про договір міжнародного автомобільного перевезення вантажів від 19.05.1956. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_234#Text.

27. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950. Ратифікована Законом України від 17.07.1997. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text.

28. Конвенція про колізії законів, які стосуються форми заповітів від 05.10.1961. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_424#Text.

29. Конвенція про міжнародні автомобільні перевезення пасажирів і багажу. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997_034#Text.

30. Конвенція про міжнародні залізничні перевезення (КОТІФ) від 09.05.1980 згідно з текстом Протоколу змін від 03 червня 1999 року. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_291#Text.

31. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію 1944 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text.
32. Конвенція про позовну давність у міжнародній купівлі-продажу товарів від 14.06.1974. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_002#Text.
33. Конвенція про статус апатридів від 28 вересня 1954 р. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_232#Text.
34. Конвенція про статус біженців. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text.
35. Конвенція про уніфікацію деяких правил міжнародних повітряних перевезень від 28.05.1999. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_594#Text.
36. Конституція України від 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
37. Красицька Л. В. Співвідношення сімейного та цивільного права // Спогади про Людину, Вченого, Цивіліста-епоху (до 85-річчя від Дня народження академіка Ярослави Миколаївни Шевченко) ; за заг. ред. Р. О. Стефанчука. Київ : АртЕк, 2017. 389 с. С. 179–181.
38. Кунда Н. Міжнародні морські перевезення: аспекти правового регулювання. *Scientific Trends and Trends in the Context of Globalization : the Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Conference* (August 19-20, 2022, Umeå, Sweden). 2022. № 24 (121). С. 325–336. URL : <https://doi.org/10.51582/interconf.19-20.08.2022.031>.
39. Кучерук Н. С. Фізична особа як суб'єкт міжнародного права. *Міжнародні читання з міжнародного права пам'яті професора П. Є. Казанського : матеріали четвертої міжнар. наук. конф.* (м. Одеса, 8-9 лист. 2013 р.). Одеса : Фенікс, 2013. С. 73–76. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/227/Kucheruk_fizychna_osoba_subject.pdf?sequence=1.
40. Луцький І. М., Луцький А. І., Луцький М. І., Каленюк О. М. Реалізація основних форм правової політики в Україні. *Економіка та держава*. 2008. № 4. С. 44–45. URL : http://www.economy.in.ua/pdf/4_2008/14.pdf.
41. Мазур Т. В. Особливості методу публічно-правового регулювання та його прояви у фінансовому праві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2014. Вип. 24. Т. 3. С. 76–80.
42. Мельничук Л. М. Європейський досвід реалізації сімейної політики. *Університетські наукові записки*. 2007. № 4. С. 432–437.
43. Менджул М. В. Теоретичні проблеми дії принципів сімейного права : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Харків, 2020. 544 с.
44. Міжнародне приватне право : навч. посібник / за ред. С. Г. Кузьменка. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 316 с.
45. Міжнародне приватне право : навч. посібник / за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 368 с.

46. Міжнародне приватне право. Загальна частина : підруч. / за ред. А. С. Довгєрта, В. С. Кисіля. Київ : Алерта, 2012. 376 с.
47. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text.
48. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text.
49. Наулко В. І., Артюх Л. Ф., Горленко В. Ф. та ін. Культура і побут населення України : навч. посібник. Київ : Либідь, 1991. 230 с.
50. Ніколаєв І. С. Держава Україна як суб'єкт міжнародного приватного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 2006. 20 с.
51. Новосад І. В. Міжнародне приватне право: історична ретроспективна та сучасність. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 135–137. URL : <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-7/29>.
52. Олійник О. С. Особливості правового регулювання інституту шлюбного договору в Німеччині: порівняльно-правовий аспект. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2009. Вип. 21. С. 49–55.
53. Орловська І. Г. Міжнародне приватне право : навч-метод. посібник. Київ : Університет «Україна», 2017. 269 с.
54. Постанова Великої Палати Верховного Суду у справі № 904/2104/19 від 16 листопада 2021 р. URL : https://verdictum.ligazakon.net/document/101990860?utm_source=biz.ligazakon.net&utm_medium=news&utm_content=bizpress01.
55. Постанова Верховного Суду у справі № 509/3010/19 від 19.01.2022. URL : <http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=102704817&red=100003056a7db8a47b529960192cb6d87bc8ab&d=5>.
56. Постанова Закарпатського апеляційного суду у справі № 297/1709/20 від 07.02.2024. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/117027199>.
57. Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту : Закон України від 08 липня 2011 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3671-17#Text>.
58. Про громадянство України : Закон України від 18 січня 2001 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text>.
59. Про міжнародне приватне право : Закон України від 23.06.2005. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>.
60. Ромовська З. В. Українське сімейне право : підруч. Київ : Правова єдність, 2009. 500 с.
61. Сімейне право України : підруч. / за заг. ред. В. І. Борисової та І. В. Жилінкової. 2-е вид., перероб. і доп. Київ : Юрінком Інтер, 2009. 288 с.
62. Сімейне право України : підруч. / за ред. В. С. Гопанчука. Київ : Істина, 2002. 299 с.
63. Сімейне право України : підруч. / за ред. Ю. С. Червоного. Київ : Істина, 2004. 395 с.

64. Сімейний кодекс України : Закон України від 10 січня 2002 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text>.
65. Тарасов О. В. Проблема суб'єкта в міжнародному публічному праві : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.11. Харків : Центр учбової літератури, 2015. 40 с.
66. Фединяк Г. С., Фединяк Л. С. Міжнародне приватне право : підруч. Київ : Алерта, 2021. 524 с.
67. Харитонов Є. О. Історія приватного (цивільного) права Європи. Витоки. Одеса : Бахва, 1999. 292 с.
68. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>.
69. Чубарєв В. Л. Статус юридичної особи у міжнародному приватному праві. *Вісник Академії адвокатури України*. 2009. № 3. С. 104–110.
70. Щокін Ю. В. Міжнародно-правовий звичай: проблеми теорії і практики : монографія. Харків : Право, 2012. 456 с.
71. Юняо Ч. Міжнародні змішані перевезення: теоретична сутність та практичне значення. *Вісник Запорізького національного університету*. 2018. № 4 (40). С. 91–97.
72. Юркевич Ю. М. Поняття правочинів та їх місце в системі юридичних фактів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 253–257.
73. Ясечко С. В. Генеза поняття «правочин» у цивільному праві. *Університетські наукові записки*. 2014. № 4. С. 80–87.
74. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB). URL : <https://www.wipo.int/wipolex/en/text/468855>.
75. Civil Code of the Republic of Lithuania, of July 18, 2000, Law No. VIII-1864. URL : <https://www.wipo.int/wipolex/en/legislation/details/8191>.
76. Convention of 14 March 1978 on the Law Applicable to Agency. URL : <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=89>.
77. Convention of 22 December 1986 on the Law Applicable to Contracts for the International Sale of Goods. *HCCH*. URL : <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=61>.
78. Convention on Agency in the International Sale of Goods (Geneva, 1983). *UNIDROIT*. URL : <https://www.unidroit.org/instruments/agency/>.
79. Convention on Consent to Marriage, Minimum Age for Marriage and Registration of Marriages. United Nations, 1964. 80 p. URL : https://treaties.un.org/doc/treaties/1964/12/19641223%2002-15%20am/ch_xvi_3p.pdf.
80. Convention on the law applicable to international sales of goods. Done at The Hague, on 15 June 1955. URL: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20510/volume-510-I-7411-English.pdf>.
81. Convention Providing a Uniform Law on the Form of an International Will (Washington, D.C., 1973). *UNIDROIT*. URL :

<https://www.unidroit.org/instruments/international-will/>.

82. Horoshkova L., Vasyl'yeva O., Maslova O., Sumets A. River logistics amid war and post-war recovery in Ukraine: current situation and prospects. *University Economic Bulletin*. 2023. No. 56. P. 113–125. URL : <https://doi.org/10.31470/2306-546x-2023-56-113-125>.

83. International Convention for the Unification of Certain Rules of Law relating to Bills of Lading. Brussels, 25 August 1924. URL : https://dgtr.de/wp-content/uploads/HaagerRegeln_e.pdf.

84. International Institute for the Unification of Private Law. URL : <https://www.unidroit.org/>.

85. International maritime organization. URL : <https://www.imo.org/en>.

86. International union of railways. URL : <https://www.uic.org/>.

87. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR). Munich, 2009. 648 p. URL : <https://sakig.pl/wp-content/uploads/2019/01/dfcr.pdf>.

88. Principles on Choice of Law in International Commercial Contracts. *HCCH*. URL : <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/full-text/?cid=135>.

89. Ukrainian translations of HCCH Conventions. *HCCH*. URL : <https://www.hcch.net/ukrainian>.

90. UNIDROIT Principles 2016. *UNIDROIT*. URL : <https://www.unidroit.org/instruments/commercial-contracts/unidroit-principles-2016/>.

91. United Nations Commission On International Trade Law. URL : <https://uncitral.un.org/>.

92. United Nations Convention on Contracts for the International Carriage of Goods Wholly or Partly by Sea. United Nations, 2009. 66 p. URL : <https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/rotterdam-rules-e.pdf>.

93. United Nations Convention on International Multimodal Transport of Goods. URL : https://unctad.org/system/files/official-document/tdmtconf17_en.pdf.

94. United Nations Convention on the Carriage of Goods by Sea, 1978. United Nations, 1994. 34 p. URL : https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/hamburg_rules_e.pdf.

95. United Nations Convention on the International Effects of Judicial Sales of Ships. Vienna : United Nations, 2023. 115 p. URL : https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/united_nations_convention_on_the_international_effects_of_judicial_sales_of_ships.pdf.

96. United Nations Convention on the Liability of Operators of Transport Terminals in International Trade. United Nations, 1994. 25 p. URL : https://uncitral.un.org/sites/uncitral.un.org/files/media-documents/uncitral/en/ott_e.pdf.

АВТОРСЬКИЙ КОЛЕКТИВ

Резворович Кристина Русланівна – завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, доцент;

Юніна Марина Петрівна – професор кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук, доцент;

Фролов Михайло Михайлович – доцент кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ, кандидат юридичних наук;

Нагорна Олена Олександрівна – старший викладач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ;

Логінова Марина Вікторівна – викладач кафедри цивільно-правових дисциплін факультету підготовки фахівців для підрозділів кримінальної поліції Національної поліції України Дніпровського державного університету внутрішніх справ.

Навчальне видання

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Навчальний посібник

Колектив авторів

За загальною редакцією
доктора юридичних наук, доцента
Кристини РЕЗВОРОВИЧ

Редактори, оригінал-макет –
А. В. Самотуга

Редактор *О. Ю. Чижевська*

Підп. до друку 27.12.2022. Формат 60х84/16. Гарнітура – Times. Друк цифровий.
Папір офісний. Ум.-друк. арк. 5,35. Обл.-вид. арк. 5,75. Зам. № 31/24-нп

Надруковано у Дніпровському державному університеті внутрішніх справ
49000, м. Дніпро, просп. Гагаріна, 26, rvv_vonr@dduvs.in.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 8112 від 13.06.2024